

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTERIJA
PEDAGOGIKOS INSTITUTAS

LIETUVOS
BENDROJO
LAVINIMO
MOKYKLOS

BENDROSIOS PROGRAMOS

Projektai

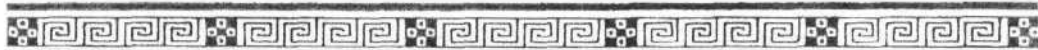
 LITUVOS
CENTRAS

VILNIUS
1994

Sudarė ir redagavo: hab. dr. *Meilė Lukšienė*, dr. *Žibartas Jackūnas*, dr. *Darius Kuolys*

Programas rengė: A. Bagdonienė, prof. B. Balčytis, A. Davidavičienė, A. Dikčius, dr. S. Dzenuškaitė, doc. A. Grabauskienė, dr. P. Gudynas, dr. Ž. Jackūnas, M. Jankauskaitė, O. Januškevičienė, R. Januškevičius, dr. V. Januškevičius, R. Jarienė, R. Jokimaitis, V. Jonynienė, dr. L. Kunskaitė, dr. D. Kuolys, R. Lapelienė, dr. E. Lekevičius, hab. dr. M. Lukšienė, doc. E. Marcelionienė, dr. E. Motiejūnienė, doc. J. Morkytė, E. Narbutas, dr. V. Plentaitė, doc. A. Plėšnys, dr. A. Pocevičiūtė, D. Prakopimaitė, doc. E. Puišienė, R. Rachlevičiūtė, dr. J. Rimkutė, S. Skapienė, doc. A. Stasiulevičiūtė, prof. K. Stoškus, V. Šlapkauskas, prof. S. Vaitekūnas, dr. I. Valūnaitė, V. Vaicekauskienė, E. Velička, prof. N. Vėlius, doc. V. Volbekienė, doc. A. Zabulionis, prof. V. Zaborskaitė, dr. I. Zaleskienė, dr. Z. Žebrauskienė.

Pasiūlymus teikė: prof. V. Ambrazas, I. Abraitytė, kun. V. Aliulis, MIC, prof. Ed. Balčytis, K. Beitas, E. Bendoraitienė, kun. dr. J. Boruta, V. Būdienė, V. Budzinauskas, dr. V. Bumelis, doc. G. Butkienė, dr. I. Čepienė, prof. V. Daujotytė, doc. G. Dienys, dr. R. Dobranskienė, doc. B. Dobrovolskis, G. Duoblys, dr. L. Galkutė, doc. J. Gudmonas, doc. V. Gudonienė, I. Jedzinskienė, doc. L. Jekentaitė, hab. dr. R. Karazija, prof. M. Karčiauskienė, kun. J. Kasiukevičius, dr. Z. Kiaupa, dr. J. Kiaupienė, B. Kornilova, doc. A. Kulakauskas, V. Lamanauskas, dr. Z. Mažuolienė, prof. I. Musteikienė, dr. R. Pakalnis, A. Peškaitis, doc. D. Radžiukynas, doc. A. Raslanas, G. Rugevičiūtė, prof. D. Sauka, B. Savukynas, M. Skakunova, doc. S. Skurvydas, A. Širkaitė, S. Trumpickas, R. Tuinylaitė, doc. K. Urba, doc. V. Valius, dr. R. Vaitkus, M. Vildžiūnienė, L. Žilėnienė ir kt.

Mokyklos samprata

BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS PASKIRTIS

Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla – savarankiška, demokratiškai organizuota, humanizmo principais ir bendrosiomis žmogaus vertybėmis savo gyvenimą grindžianti, apibrėžtų ugdymo tikslų siekianti mokiinių, jų tėvų ir mokytojų bendruomenė. Pagrindinius mokyklos veiklos principus, uždavinius, tikslus ir vertybinius orientyrus nusako Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, Bendrojo lavinimo mokyklos nuostatai, Lietuvos švietimo koncepcija ir Bendrosios programos. Šiais dokumentais remdamosi, mokyklų bendruomenės kuriasi savas mokyklų sampratą, įgyvendina individualias veiklos programas.

„Bendrasis vaikų ir jaunimo ugdymas – tai pagrindinė nuosekliojo švietimo grandis, asmens tolesnio lavinimosi ir būsimos veiklos pamatas“. Jo paskirtis – „kartu su šeima padėti gimtosios kultūros erdvėje atsiskleisti asmens individualybei, parengti asmenį darniam socialiniam gyvenimui.“

Šiame švietimo tarpsnyje teikiamas šiuolaikinius reikalavimus atitinkantis bendrasis išsilavinimas ir ugdomas asmens siekis mokytis visą gyvenimą“ (Lietuvos švietimo koncepcija).

Siekdama laiduoti kūrybingą Lietuvos kultūros ir demokratinę vi-

suomenės plėtotę, padėti krašto kultūrai ir visuomenei deramai priimti šiuolaikinio postindustrinio pasaulio technologinį iššūkį, bendrojo lavinimo mokykla siekia spręsti bendrus Lietuvos švietimo sistemos uždavinius:

- „puoselėti asmens dvasines ir fizines galias, padėti tvirtus dorovės ir sveikos gyvensenos pagrindus, ugdyti jo intelektą, sudaryti sąlygas individualybės plėtočiai; /.../

- ugdyti pilietiškumą, asmens teisių ir pareigų šeimai, tautai, visuomenei ir Lietuvos valstybei sampratą bei poreikį dalyvauti Respublikos kultūriniam, visuomeniniam, ekonominiame ir politiniame gyvenime“ (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, I, 1).

Visas bendrasis ugdymas yra orientuotas į vaiką, jaunuolį, jaunuolę, jų poreikius ir gebėjimus. Mokykla padeda asmeniui maksimaliai išskleisti individualias kūrybos galias ir gebėjimus, patenkindama jo prigimtas reikmes: saviraiškos, meilės ir pagarbos, prasmės, kūrybos, tvarkos ir darnos poreikius.

Bendrasis ugdymas visų pirma grindžiamas mokinio, mokinės patirtimi ir siejamas su augančio žmogaus asmeninėmis, šeimos, artimiausios aplinkos, tautos ir krašto problemomis.

Vaikystė ir jaunystė – ne tik brendimo, rengimosi suaugusiojo veiklai metas, bet ir savarankią vertę turintys asmens gyvenimo tarpsniai. *Bendrojo lavinimo mokykla – ne vien gyvenimui rengianti, bet ir vaiko, jaunuolio, jaunuolės gyvenimo institucija, sergstinti savitas vaikystės ir jaunystės vertybes.* Tai visiems visuomenės rūpesčiams, džiaugsmams ir klausimams atviras kultūros židiny, kuriame skleidžiasi visapusiškas vaikų ir jaunuolių gyvenimas. *Konfliktiškoje tikro gyvenimo aplinkoje brandinama kūrybingai tikrovės prieštaravimus įveikti pasiryžusi, vidinės darnos ir darnos su pasaulio visuma siekianti asmenybė.*

1. Mokyklos veiklą grindžiančios vertybės ir principai

Lietuvos mokykla padeda asmeniui atskleisti ir suprasti bendrąsias žmogaus vertybes bei jomis grįsti savo gyvenimą.

Mokykloje puoselėjamos pagrindinės žmonių bendrosios ir krikščioniškosios vertybės: asmens, jo sąžinės ir minties laisvė, artimo meilė, prigimtinei žmonių lygybė, solidarumas, tolerancija, pagarba tiesai ir išminčiai. Mokykla kūrybiškai perima ir plėtoja tradicines tautos bei

Europos kultūros vertybes. Jos veikia grindžiama humaniškumo, demokratiškumo, tautiškumo ir atsinaujinimo principais.

Mokykla išpažįsta nelygstamą žmogaus vertingumą, jo pasirinkimo laisvę ir dorinę atsakomybę. Ji ugdo asmens sąžinę, laisvės ir garbės supratimą, padeda įgyti laisvo ir garbingo gyvenimo įgūdžių. Ji puoselėja artimo meilę ir žmonių brolybę. Mokykla padeda asmeniui tapti atsakingam už save ir artimuosius, prisiimti atsakomybę už tautinę ir pasaulio žmonių bendruomenę. Ji ugdo pagarbą tiesai kaip nelygstamai gyvenimo vertybei, moko nuosekliai ir atkakliai tiesos ir išminties siekti.

Mokykla ugdo vaikų ir jaunuolių gebėjimą grįsti gyvenimą įsisąmonintomis demokratijos vertybėmis. Ji kuria demokratinius santykius ir skatina jų laikytis bendruomenės vidaus gyvenime. Ji stengiasi atsižvelgti į kiekvieno vaiko, jaunuolio, jaunuolės interesus ir poreikius, sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui perimti kultūrinę patirtį, išplėtoti savo gebėjimus, intelektinę išvaigą, kūrybos galias, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius. Bendrojo lavinimo mokykla yra prieinama visiems Lietuvos vaikams ir jaunuoliams.

Mokykla puoselėja mokinių dorą kaip būtiną demokratinės gyvenimosios pagrindą. Ji moko kasdieninėje bei būsimoje profesinėje, politinėje, ūkinėje veikloje remtis sąmoningai pasirinktais doriniais principais.

Mokykla teigia prigimtine žmonių lygybę, ugdo žmonių lygiateisiškumo supratimą, pagarbą teisėtumui. Ji sergsti lyčių lygybę, skatina mergaičių ir merginų lygiateisiškumą. Ji ugdo skirtingų grupių ir grupuočių solidarumą.

Mokykloje puoselėjama intelektinė laisvė ir tolerancija. Mokiniai išmokomi atsakingai naudotis sąžinės ir minties laisve, kritiškai vertinti tradicinę gyvenseną, toleruoti kitas kultūras ir gyvenimo būdus.

Lietuvos mokykla yra įsipareigojusi tautos kultūrai. Ji rūpinasi tautinės tapatybės išsaugojimu, tautos kultūros kūrybiniu pajėgumu ir jos istorinių testinumu. Mokykla skatina pagarbą ir pasitikėjimą krašto tradicijomis, sykiu ji ugdo gebėjimą išvelgti vidinį tradicijos prieštaringumą ir polilogiškumą, nuolat atsižvelgti į šiandieninės civilizacijos raidos tautinei kultūrai keliamus uždavinius ir kūrybingai tradicines vertybes plėtoti.

Lietuvos mokykla puoselėja daugiassluoksnią ir daugialytę, konfesi- nių ir tautinių mažumų patirtimi praturtintą krašto kultūrą, gerbia tautos kultūrų įvairovę, skatina vidinį Lietuvos kultūros polilogiškumą. Ji padeda pažinti tautos būdą ir jo raiškos formas, išvelgti silpnąsias ir stipriąsias jo savybes, suprasti tautos gyvensenos savitumą bei tautos kultūros vaidmenį žmonių kultūrų pasaulyje.

Mokykla yra atvira nuolatinei kaitai, ji visada pasirengusi kritiškai ir kūrybiškai perimti naują patirtį. Mokydama priimti mokslinių, tech-

nologinių, kultūrinių ir ūkinių gyvenimo naujovių iššūkį, mokykla brandina jaunimo pastangas atsispirti dehumanizuojančioms postindustrialinio pasaulio tendencijoms, ugdo siekį išsaugoti universalias doros normas ir tautiškumo branduolį.

Mokykla atskleidžia bendrųjų žmogaus vertybių universalumą, amžinas, pastovias jų prasmes. Ji parodo, kaip šios vertybės lemia mūsų asmeninį ir visuomeninį gyvenimą. Sykiu mokiniams padedama suprasti istorinę tradicinių vertybių kaitą, skirtingoms visuomenėms būdingas skirtingas vertybines nuostatas. Mokiniai skatinami išvelgti dėl nevienodų dorovinių požiūrių kylančius konfliktus, juos kritiškai įvertinti ir dialogo būdu spręsti.

Mokykla ugdo supratimą, kad visi žmonės yra lygūs, kad žmogaus orumas yra nepažeistinas. Ji stiprina tikėjimą kiekvieno asmens unikalumu ir jo galia tobulėti. Ji puoselėja pagarbą asmeniniam žmonių savitumui, teigdama, kad šis savitumas daro visuomenę turtingesnę ir įvairesnę. Mokykla diegia viltį, kad yra įmanoma siekti tauresnių, artimo meile grindžiamų žmonių tarpusavio ryšių, kad žmonių tarpusavio bei žmonių ir gamtos santykiai gali būti tobulinami.

2. Pagrindiniai ugdymo tikslai ir uždaviniai

Bendrojo lavinimo mokyklos tikslus lemia dabarties žmogui kylantys gyvenimo uždaviniai, šiandieninė Lietuvos visuomenės būklė, pagrindiniai jos raidos siekiai, Europos bei pasaulio kultūrinio, ūkinio ir politinio gyvenimo tendencijos. *Mokykla siekia išugdyti asmenį, pajėgų savarankiškai bei kartu su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas, pozityviai keisti pokomunistinę Lietuvos tikrovę, kūrybingai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio technologinį iššūkį, gebantį įprasminti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje.* Šį pagrindinį veiklos tikslą mokykla sieja su bendraisiais visuomeniniais ir kultūriniais savo darbo uždaviniais.

Pokomunistinė Lietuva, atgaivindama ir kūrybiškai plėtodama Europos kultūros ir demokratines politinio bei ūkinio gyvenimo tradicijas, tautinį tapatumą laiduojančias vertybes, įsijungdama į kultūrinę ir technologinę šiuolaikinio pasaulio raidą, kuria modernią Lietuvos tautą – savarankią, kūrybingą, atsakingai bendradarbiauti gebančią pasaulio tautų bendrijos dalyvę. Šiam siekiui talkindama bendrojo lavinimo mokykla padeda jaunuomenei įsisąmoninti pamatines demokratijos vertybes ir principus, ugdo naują politinį, ūkinį ir techninį raš-

tingumą, brandžią dorinę kultūrą, demokratinės ir politinės gyvensenos įgūdžius.

Svarbus dabarties *mokyklos uždavinys – spartinti Lietuvos tautos kaip demokratinės ir solidarios politinės bendruomenės kūrimąsi. Mokykloje dedami pagrindai piliečių bendruomenei, gebančiai sąmoningai numatyti strateginius savo raidos tikslus ir jų bendromis sutelktinėmis pastangomis siekti, pajėgiančiai valingai ir atsakingai kurtis savo istorinį likimą.*

Mokyklos siekis – atvira, dinamiška, polilogiška ir tolerantiška, laisva asmens iniciatyva, ne hierarchiniais pavaldumo, bet horizontaliais partnerystės ryšiais grindžiama Lietuvos visuomenė, pajėgianti kūrybingai plėtoti krašto kultūros tradicijas, perimti modernią technologinę patirtį, drąsiose naujovių paieškose išsaugoti universalias dorines normas ir tautinę tapatybę.

Bendrojo lavinimo mokykla, brandindama ekologinę sąmonę, *deda pamatus visuomenei, sugebančiai darniai gyventi jai skirtoje gamtinėje aplinkoje, deramai ja rūpintis ir tobulinti.*

Lietuvos mokyklos uždavinys – talkinti taikios ir darnios Europos kūrimuisi. Bendrasis lavinimas įgyja bendrą Europos dimensiją: jis ugdo Europos tautų sambūviui būtiną kalbinio, kultūrinio, ūkinio, technologinio, teisinio bei politinio bendravimo ir bendradarbiavimo kultūrą, atsakomybės už bendrą Europos likimą sąmonę. *Perteikdama ir plėtodama tradicines Europos kultūros vertybes, mokykla padeda išsargėti kultūrinę Europos tapatybę.*

Mokykloje vaikams ir jaunimui atskleidžiamos pagrindinės postindustrinio pasaulio raidos tendencijos, globalios tarptautinės bendruomenės problemos, brandinami šių problemų sprendimo įgūdžiai. *Bendrasis lavinimas padeda ugdyti Lietuvos tautą solidarią su pasaulio tautų bendrija, rengia jos narius kompetentingam ir atsakingam gyvenimui tarptautinėje plotmėje.*

Pagrindinius asmens ugdymo uždavinius mokykla sprendžia atsižvelgdama į dabarties problemų nulemtą bendrą visuomeninę ir kultūrinę savo veiklos paskirtį.

Geranoriškai bendradarbiaudama su tėvais, bendrojo lavinimo mokykla ugdo savarankų, laisvei pajėgų, atsakingai savo gyvenimą kurtis gebančių žmogų. Šito siekdama, ji augina tvirtus dorinius pagrindus ir savarankią pasaulėžiūrą turinčius, visapusiškai išsilavinusius, bendrauti ir bendradarbiauti gebančius, pilietiškai sąmoningus, tvirto charakterio, toliau mokytis ir dirbti pasirengusius, kultūriškai ir ekologiškai susipratusius, kūrybingus ir darnos siekti pajėgiančius jaunuolius ir jaunuoles.

Doriniai pagrindai ir savarankiška pasaulėžiūra. Ben-

drasis ugdymas padeda asmeniui kurtis tvirtus dorinius pagrindus ir savarankią pasaulėžiūrą. Jis siekia mokiniams atskleisti gyvenimo ir pasaulio prasmes kaip jų asmeninės patirties dalykus.

Mokykla žvelgia į mokinius kaip į savarankius ir moralius asmenis, atsakingus už savo sprendimus ir veiksmus, gebančius ieškoti tiesos ir daryti tai, kas teisinga. *Bendrasis ugdymas išaiškina idealų esmę, atskleidžia bendrąsias žmonių vertybes ir moko jas paversti tikrove taip, kad jos būtų galinga visuomenės gyvenimą kuriančia jėga.*

Mokykla turi išaiškinti vaikams ir jaunuoliams dorinius principus bei normas, atskleisti jų prasmę, pagrįsti jų būtinumą. Mokykloje ugdomas jaunų žmonių pasitikėjimas gyvenimu ir dorumas, siekiama, kad asmuo galėtų šias savybes išsaugoti tarp gyvenimo nesėkmių, konfliktų ir krizių.

Mokykla padeda vaikui, jaunuoliui, jaunuolei suprasti save, visuomenės gyvenimą ir pasaulį. Ji skatina gyvenimo prasmės paiešką, talkina siekiui įprasminti asmeninį gyvenimą.

Mokykla turi atsakyti į vaikystei ir jaunystei svarbų prasmės poreikį. *Atvirai ir nuoširdžiai svarstydamą žmogaus gyvenimo paskirties, uždavinių ir atsakomybės klausimus, ji siekia padėti kiekvienam mokiniui, mokinei suvokti, išreikšti ir spręsti savo gyvenimo problemas: atskleisti savo pašaukimą, pasirinkti autentišką ir sąžiningą gyvenimo būdą, vertybinius gyvenimo orientyrus.*

Mokiniams atskleidžiama krašto ir Europos tradicinė dorinė, religinė, filosofinė, estetinė, mokslinė patirtis ir pasaulėžiūrinė pasaulio įvairovė. Ugdomas pagarbus ir kūrybiškas mokinių santykis su tradicinėmis Lietuvos ir Vakarų kultūros, Vakarų demokratinės gyvensenos pagrindus sudarančiomis vertybėmis. Mokykla padeda pažinti, suvokti ir išgyventi bendrąsias žmonių vertybes, moko jomis grįsti asmeninį gyvenimą. Priimdami sprendimus ir veikdami, mokiniai turėtų gebėti remtis savarankiškai ir išmintingai pasirinktomis vertybinėmis nuostatomis, už kurias galėtų atsakyti prieš savo sąžinę ir artimą.

Siekiama, kad mokiniai pajustų ir suprastų gyvenimo vertingumą bei nelygstamą savo kaip savitų asmenų vertę. Mokykla kryptingai puoselėja žmogaus savigarbą ir orumą, brandina vaikų ir jaunuolių supratimą, kad jie yra pašaukti ir gebantys savarankiškai ir atsakingai kiekvienas savo gyvenimą kurti. Mokykla ugdo mokinių gebėjimą džiaugtis gyvenimu, patirti jo pilnatvę.

Padėdamas asmeniui kurtis dorinės kultūros pagrindus ir savarankią pasaulėžiūrą, *bendrasis ugdymas siekia minties ir gyvenimo, mąstysenos ir gyvensenos vienovės.* Savarankus asmens mąstymas sietinas su brandžia dorine sąmone grindžiama jo gyvensena.

Visapusis išsilavinimas. Bendrasis ugdymas stengiasi suteikti

gerą ir visapusią šiuolaikinį išsilavinimą, kuris padėtų jaunuoliui, jaunuolei tapti darnia bei visuomenėje savarankiška asmenybe.

Visapusiškas išsilavinimas įvesdina žmogų į kultūros ir visuomenės pasaulį, padeda jam tapti savarankiu bei solidariu visuomenės ir brandžiu bei kūrybingu kultūros nariu.

Visapusiškas bendrasis išsilavinimas – tai įsigijimas konkrečių, kartu tvarkingų, susistemintų, žinių apie žmones, visuomenę ir gamtą, kurios leistų asmeniui perprasti individualias ir visuomenines gyvenimo problemas bei jas kompetentingai spręsti. Bendrasis išsilavinimas – tai sykiu ir įsigijimas tokių savybių ir vertybių, kurios daro žmonių bendradarbiavimą bei bendrą gyvenimą darnesnę ir tauresnę.

Mokykla siekia tokio vaikų ir jaunimo ugdymo, kuris plėtotų visas asmens kūrybines galias ir gebėjimus: intelekto ir jausmų galias, doringą jauseną, savimoneį ir elgseną, literatūrinius, muzikinius, dailės ir teatrinis, techninius ir ūkinius gabumus, kūno galias. *Ji sudaro mokiniams sąlygas perimti šiuolaikinių visuomenės ir gamtos mokslų žinių pagrindus, pradinis techninius ir technologinius, praktinės veiklos įgūdžius, Europos religinę ir filosofinę patirtį, perprasti pagrindines politines ideologijas ir ekonomines teorijas, įgyti estetinę nuovoką ir Europos žmogui reikalingus kalbinės komunikacijos gebėjimus, istoriškai pagrįstą Vakarų kultūros supratimą.* Mokydama pažinti ir laisvai vertinti praeitį bei dabartį kaip ateities kūrimą, mokykla brandina istorinę, kultūrinę ir ekologinę mokinių sąmonę.

Mokykla atskleidžia įvairių pažinimo sričių sąsajas, pabrėždama visuomenės ir gamtos, kultūros ir natūros ryšių sisteminių pobūdį. Stengdamasi išsaugoti kiekvieno mokomojo dalyko savitumą, ji sykiu padeda mokiniui, mokinei susieti dalykų perteikiamas žinias į tvarkingą visumą. Tik tvarkingos žinios išmoko asmenį mokytis, padeda jam išvengti informacinio ir įspūdžių chaoso, leidžia eiti nuosekliu pažinimo keliu. *Tad bendrąjį išsilavinimą teikiančios žinios turi būti rūpestingai atrinktos taip, kad sudarytų prasmingą visumą, kad pasaulis jį pažįstančiam asmeniui skleistųsi kaip sąryšinga tikrovė. Šito siekiant, mokymą būtina planuoti, atsižvelgiant ne į tradicinės dalyko ribas, bet į jo perteikiamų žinių svarbą ugdant vientisą asmens pasaulėvaizdį ir bendrą gyvenimo klausimų supratimą.*

Mokiniai mokomi suprasti įvairių reiškinių ir problemų kilmę, jų aplinkybes, tarpusavio priklausomybę ir sąsą. Ugdomi mokinių gebėjimai, sprendžiant problemas, remtis įvairių sričių žiniomis, jas kritiškai nagrinėti ir sieti tarpusavyje.

Visi mokomieji dalykai yra vienodai svarbūs bendrajam išsilavinimui. Turėdami savitus uždavinius, jie leidžia siekti ir bendrų prioritetinių bendrojo lavinimo tikslų: išugdyti loginį mokinių mąstymą, padėti mokiniams

įvaldyti pagrindines asmens raiškos priemones – raštą, žodį ir vaizdą, išmokyti mokinius savarankiškai dirbti.

Mokykla mokinius moko stebėti tikrovę, nagrinėti sąvokas ir idėjas, samprotauti ir tiksliai argumentuoti. Loginio mąstymo ugdymas parodo mokiniams, kad visur ir visada būtina remtis principais, gerbti taisykles, laikytis tvarkos. Tik logiškai mąstydamas mokinys, mokinė geba pagrįsti savo nuomonę ir savarankiškai samprotauti. Bendrasis išsilavinimas suteikia mokiniams įgūdžių bei įpročių tikrovę analizuoti ir jos problemas spręsti, šitaip padėdamas jaunuoliams ir jaunuolėms atrasti savo vietą sudėtingame ir sparčiai kintančiame pasaulyje, suprasti dabarties visuomenei būdingus pokyčius ir juos aktyviai veikti. Išugdytas loginis mąstymas leidžia asmeniui sėkmingiau kurti savo ateitį.

Bendrasis išsilavinimas įvesdina jaunuolius į kultūros ženklų pasaulį, leidžia jiems gyventi kultūros erdvėje savarankiškai, kūrybingai ir atsakingai. Šito siekdama mokykla išplėtoja mokinių gebėjimus vartoti pagrindines raiškos priemones. Žodinė, rašytinė ir vaizdinė raiška – nuolatinių, sistemingų ir įvairių mokymo pratybų dalykas. *Mokiniai išmokomi suprasti, interpretuoti ir kurti žodinius bei rašytinius tekstus, vaizdus bei jų sistemas, sieti žodį, raštą ir vaizdą į darnią visumą.* Siekiama, kad vaikai ir jaunuoliai gebėtų žiūrėti į supančius tekstus ir vaizdus ne pasyviai, bet juos analizuodami ir kritiškai vertindami, pajėgdami atsisipirti galimoms manipuliacijoms. Mokiniams padedama perprasti ženklų funkcionavimą kultūroje, jie išmokomi įvairiais kultūros ženklais reikšti savo asmeninę patirtį, ženklų pagalba palaikyti ryšį su tradicija ir kitais žmonėmis.

Bendrasis išsilavinimas suteikia asmeniui ne tik žinių, loginio mąstymo bei problemų sprendimo įgūdžių, bet ir savarankiško darbo įpročių. *Mokykla ne tik perduoda žinias, bet ir moko savarankiškai jų ieškoti, remiantis šiuolaikinėmis technikos priemonėmis, jas sisteminti ir išmintingai vartoti kasdieninėje veikloje.*

Mokyklos veikla grindžiama nuostata, kad *informacija yra bendra visuomenės nuosavybė ir neatskiriama bendrojo lavinimo dalis. Mokykla turi būti atvira įvairiems žinių šaltiniams ir naujoms techninėms bei technologinėms žinioms.* Šis mokyklos siekis padeda mažinti žmonių kompetencijos skirtumus, išvengti nedemokratinio manipuliavimo ir visuomeninės nelygybės.

Bendrojo išsilavinimo teikiamos žinios privalo duoti asmeniui bendrus atramos taškus, kurie leistų žmonėms bendrauti peržengiant įvairių kultūros ir mokslo sričių barjerus. Mokyklos duodami informaciniai atramos taškai sudaro galimybę ne tik specialistams, bet ir visiems žmonėms dalyvauti priimant visuomenės gyvenimui svarbius sprendimus. Bendros atraminės žinios sykiu yra ir Lietuvos demokratinės pilietinės

bendruomenės narių tautinio bendravimo pagrindas. Mokykla perduoda bendrą kultūrinę ir politinę informaciją, laiduojančią demokratinę visuomenės gyvenimą bei pilietinę ir tautinę jos narių atsakomybę.

Bendrasis išsilavinimas taip pat apima šiuolaikiniam tarptautiniam bendradarbiavimui būtiną kultūrinį, mokslinį, ūkinį ir politinį raštingumą. Mokykla siekia suteikti jaunuoliams ir jaunuolėms žmonių jungiančią tarptautinę žinių kultūrą, neatsiedama šiuolaikinio pažinimo nuo tradicinių krašto ir Europos vertybių.

Gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti. Mokykla ugdo bendrauti ir bendradarbiauti pasiruošusius ir gebančius asmenis. *Ji padeda vaikams ir jaunuoliams įveikti rūpinimąsi vien savimi, puoselėja jų ryžtą, galią ir įgūdžius padėti kitiems, rūpintis kitais. Ji brandina asmens atsakomybę ne tik už save, bet ir už kitą asmenį bei bendruomenę.*

Mokiniai mokomi pažinti bei pripažinti kito asmens savitumą ir neįlygstamą vertingumą, grįsti savo santykius su kitais žmonėmis artimo meile, pagarba ir teisingumu.

Ugdomi mokinių gebėjimai išklaudyti kito nuomonę, suprasti ją grindžiančius argumentus, siekti susitarimo. Brandinami dialogiškai mokinių santykiai su kitais žmonėmis ir žmonių grupėmis. Formuojama visuomeninė mokinių elgsena.

Vaikams ir jaunuoliams padedama suprasti darniam žmonių bendruomenės gyvenimui būtinas taisykles, ugdomi įgūdžiai šiomis taisyklėmis remtis kasdieninėje veikloje. Mokiniam atskleidžiama moralinės sutarties, kaip demokratinės visuomenės pagrindo, svarba.

Lietuvos mokykla kuriama kaip dirbančių žmonių bendruomenė, ugdomi visuomeninius mokinių įgūdžius. Mokyklos veikla grindžiama visų bendruomenės narių bendravimu ir bendradarbiavimu. Mokiniai mokomi sutelktinėmis pastangomis siekti bendrų tikslų ir uždavinių. Jie skatinami kartu spręsti bendras problemas, numatyti ir suprasti savo veiksmų bei sprendimų pasekmes kitiems žmonėms ir bendruomenei, mokomi remtis savo ir bendrų sprendimų rezultatais.

Atsiverdama visuomenės gyvenimui, mokykla *stengiasi įveikti jaunimo gyvenimos ir kultūros uždarumą.* Supažindindama su svarbiausiomis suaugusiųjų problemomis, padedama mokiniams dalyvauti šias problemas svarstant ir sprendžiant, ji skatina aktyvų mokinių dalyvavimą vietinėje bendruomenėje. *Mokykla siekia atrasti pusiausvyrą tarp gerbtino jaunuolių gyvenimos savitumo ir jų atvirumo bendriems visuomenės klausimams.*

Bendra mokyklos veikla yra neribojama amžiaus ir klasių skirtumų. *Jokia grupė mokykloje negali būti izoliuota nuo bendrų rūpesčių.*

Pats mokyklos gyvenimo būdas ugdo pareigos sąmonę, padeda vai-

kams, jaunuoliams, jaunuolėms sąmoningai prisiimti visuomeninių įsipareigojimų. Mokiniai mokomi daryti savarankiškus sprendimus, įveikti sunkumus ir krizines gyvenimo situacijas, išvelgiant ir įvertinant savo sprendimų pasekmes kitiems žmonėms. Mokiniam atskleidžiamas neišvengiamas visuomenės konfliktiškumas, ugdoma nuostata gyvenimo konfliktus spręsti dialogo būdu, siekti susitarimo.

Visuomeninį ir dorovinį mokinių sąmoningumą mokykla ugdo, glaudžiai bendradarbiaudama su tėvais ir vietine bendruomene. Šeima ir vietinė bendruomenė – itin svarbus mokinių visuomeninio gyvenimo patirties šaltinis, vaikų ir jaunuolių socializacijos veiksnys. Darni mokyklos veikla turi remtis ne tik tėvų, mokytojų ir mokinių, bet ir tėvų tarpusavio bendradarbiavimu.

Mokykla kuriama kaip veiklus vietinės bendruomenės kultūros židinys, stiprinantis ryšius tarp mokinių, mokytojų, tėvų ir kitų vietinės bendruomenės narių. Siekdama visuomeninio ugdymo tikslų, mokykla bendradarbiauja su kitomis vietos švietimo, kultūros, mokslo, administracinėmis savivaldos institucijomis bei būsimais vietiniais mokinių darbdaviais.

Mokiniam padedama pažinti ir suprasti realias visuomenės gyvenimo problemas, ugdomi jų gebėjimai ir įgūdžiai drauge su kitais šias problemas kompetentingai spręsti. Mokykla skatina išvelgti asmenines ir bendruomenės klaidas, suprasti jų priežastis, gebėti jas taisyti bei jų išvengti ateityje. Vaikams, jaunuoliams diegiamas visuomeninės darnos, tautinio ir bendro žmonių solidarumo siekis, brandinamas jų ryžtas įveikti pokomunistinės visuomenės ydas ir prieštaravimus, atsisipirti dehumanizuojančioms šiandieninės civilizacijos tendencijoms, kurti demokratinį krašto gyvenimo būdą.

Pilietinis sąmoningumas. Bendrojo lavinimo mokykla ugdo sąmoningus, demokratinę Lietuvos visuomenę ir valstybei įsipareigojusius piliečius ir pilietes. Šito siekdama, *ji padeda mokiniams:*

- *pažinti ir suprasti visuomeninės raidos dėsningumus, demokratinės visuomenės prigimtį, jos gyvenimo principus, normas ir taisykles, demokratinio gyvenimo sunkumus ir prieštaravimus;*
- *suvokti demokratiją kaip nuolat kintantį ir visuomenės pastangomis tobulinamą gyvenimo būdą;*
- *susidaryti demokratinę gyvensenai būtinas vertybines nuostatas, susikurti dorinės kultūros pagrindus;*
- *įgyti gebėjimų ir praktinių įgūdžių, būtinų demokratiniam bendravimui, kompetentingam visuomenės gyvenimo problemų sprendimui, nuosekliam demokratinės gyvensenos kūrimui;*

- pažinti, suprasti ir perimti Lietuvos tautos istorinį bei kultūrinį palikimą, išsiugdyti meilę tėvynei, tautinį tapatumą ir tautinę savimone;
- išsiugdyti brandžią valstybinę sąmonę;
- įgyti Europos ir pasaulio piliečio savimone.

Ugdomas mokinių ryžtas nuolat ieškoti dermės tarp asmens, visuomenės ir valstybės interesų, sąmoningai spręsti asmeninės laisvės ir visuomeninės atsakomybės įtampas problemas. Mokiniam atskleidžiama asmens laisvės ir tautos laisvės tarpusavio priklausomybė.

Mokykla siekia išauginti jaunuolius ir jaunuoles, norinčius, pasiryžusius ir gebančius gyventi demokratijos sąlygomis: *ne prisitaikančius prie pokomunistinės krašto tikrovės, bet pajėgius šią tikrovę ryžtingai keisti*. Mokiniam padedama suprasti ne tik demokratinės visuomenės gyvenimo principus, dorinius, kultūrinius, teisinius, ideologinius ir ūkinius demokratijos pagrindus, bet ir svarbiausius demokratijos kūrimo uždavinius, jų sprendimo galimybes ir būdus.

Mokykla ugdo demokratinę gyvensenai būtinas piliečio, pilietės dorines savybes: sąžiningumą, pareiškumą, teisingumą, pagarbą kitam ir artimo meilę, toleranciją, taikingumą ir solidarumą, pagarbą tautos istoriniam ir kultūriniam palikimui, demokratinėms visuomenės vertybėms, meilę tėvynei. Mokiniai mokomi suprasti ir savo gyvenimą grįsti pamatinėmis demokratinės visuomenės bei valstybės vertybėmis: laisve, lygybe, solidarumu, tolerancija, lojalumu demokratinę tautai bei valstybei.

Vaikams ir jaunuoliams padedama pažinti atviros, demokratinės visuomenės kūrimosi istorinį kelią, antikoje ir krikščionybėje esančias jos ištakas, pagrindinius šios visuomenės bruožus ir gyvenimo principus. Atskleidžiama teisinė demokratinės visuomenės sąranga bei pagrindinės šios visuomenės kultūrinio, politinio ir ūkinio gyvenimo nuostatos. *Mokiniam padedama įsisąmoninti demokratinės valstybės piliečio laisves, teises ir pareigas, suprasti asmens dalyvavimo tautos ir valstybės gyvenime galimybes ir būdus. Vaikai ir jaunuoliai skatinami suprasti politiką kaip esminį asmens ir visuomenės laisvės kūrimo būdą, mokomi išmintingai naudotis politikos priemonėmis.*

Vaikams ir jaunuoliams atskleidžiamos krašto gyvenimo tradicijos, Lietuvos tautos tapatumą lemiančios vertybės, tautos istorinio likimo idėja. Jiems padedama pažinti ir suprasti pagrindines Lietuvos tautos politinio, kultūrinio, visuomeninio ir ūkinio gyvenimo problemas, jų istorinį ir tarptautinį sąlygotumą, sprendimo galimybes ir būdus. *Siekama, kad mokiniai suvoktų ir gebėtų jausti asmeninę atsakomybę už tautos, valstybės ir demokratijos likimą, kad būtų pasiryžę, nepažeisdami*

bendrujų žmogaus vertybių, remdamiesi demokratinio poveikio būdais, ginti tėvynę ir demokratiją. Stengiamasi, kad mokiniams atskleidžiama dramatiška ir tragiška tautos patirtis skatintų ne rezignaciją ir pasyvų išgyvenimą, bet jų ryžtą ir drąsą aktyviai tautos ateitį kurti.

Mokykla ugdo pilietiniam gyvenimui būtinus bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimus bei įgūdžius. Ji moko, remiantis įvairiais informacijos šaltiniais, kritiškai vertinti visuomenės ir valstybės gyvenimo reiškinius, susidaryti argumentuotą ir savarankišką nuomonę, rasti tinkamus visuomenės gyvenimo poveikio būdus ir geriausius problemų sprendimus. Mokykla išlavina gebėjimus kompetentingai naudotis demokratinio poveikio priemonėmis (dialogu, diskusija, susitarimu, balsavimu ir kt.). Mokiniai mokomi suprasti, svarstyti ir kelti strateginius Lietuvos raidos tikslus, išvelgti jų tarptautinį sąlygotumą, bendromis pastangomis šių tikslų siekti.

Mokykla siekia būti atvira politinėms, kultūrinėms, technologinėms ir ūkinėms krašto bei tarptautinėms problemoms. Ji skatina išvelgti ir nagrinėti demokratijos kūrimo sunkumus bei demokratijai pavojingas gyvenimo tendencijas, brandina ryžtą ir gebėjimus šias tendencijas įveikti.

Mokykloje įgyjama teisinės demokratinės valstybės samprata. Mokiniam padedama suprasti, kad darnus Lietuvos valstybės gyvenimas remiasi moraline sutartimi. Kiekvienas pilietis yra įsipareigojęs valstybės gerovei, valstybė įsipareigojusi jo ir kitų labui. Valstybė yra piliečių kuriama ir tobulinama, ji padeda piliečiams, kai jiems paramos reikia. Mokykloje ugdomi jaunuolių gebėjimai grįsti valstybės gyvenimą moraline sutartimi, priešintis nomenklatūrinėms valstybės gyvenimo tendencijoms.

Mokykla padeda mokiniui, mokinei susikurti demokratinę pasaulėvoką ir demokratinę gyvenimą. Sykiu ji brandina supratimą, kad demokratija nėra savaime duota ir pastovi gėrybė, kad ji – istorinė užduotis, reikalaujanti asmeninės atsakomybės už tautos ir tarptautinės žmonių bendrijos šiandieną ir ateitį, kad ji – parciaga, nuo kurios istorija neatleidžia nė vienos kartos.

Kultūrinė savimonė. *Mokykla padeda asmeniui išsiugdyti brandžią kultūrinę savimonę. Ji sudaro sąlygas augančiai asmenybei išsi-skleisti krašto kultūros erdvėje, perimant tradicines šios kultūros vertybes ir įsipareigojant jos tapatumui bei istoriniam testinumui. Brandinama mokinio, mokinės nuostata, kad jis, ji yra gimtosios kultūros kūrėjai, atsakingi už šios kultūros likimą.*

Mokyklos veikla grindžiama supratimu, kad kiekvienas asmuo ir kiekviena tauta yra savitos ir nelygstamos vertybės, kad jų branda tiesiogiai priklauso nuo kultūros plėtotės. Siekdama įtakoti tautos raidą, mokykla

orientuojasi į aukštesnę nei vidutinis visuomenės gyvenimos ir kultūros lygį.

Asmens tapatumą mokykla ugdo atskleisdama paveldimas tautos elgesio ir kultūrinės raiškos normas bei būdus, brandindama tautinę mokiinių savimonę. Atverdama krašto ir Europos kultūros palikimą, *ji stiprina vaikų ir jaunuolių pasitikėjimą tradicija, ugdo dialogišką ir kūrybišką santykį su ja. Sykiu mokiniams padedama išvelgti vidinį tradicijos prieštarumą ir polilogiškumą, pozityvią ir negatyvią dabarties naujovių galią. Tradicija mokiniams atskleidžiama kaip kupina vidinių įtampų kultūrinė, mokslinė, techninė ir technologinė, teisinė, visuomeninė, ūkinė ir politinė tautinės ir Europos bendruomenės patirtis. Jos pažinimas ir supratimas turėtų brandinti kūrybinę ir racionalią reformistinę jaunuolių nuostatą, padėti jiems išvelgti tautos kultūrinės plėtotės uždavinius šiuolaikinės civilizacijos raidos akivaizdoje. Mokykla kultūros paveldą derina su šiuolaikine informacija taip, kad augantis žmogus gebėtų išsaugoti vidinės darnos jausmą, tautinį ir kultūrinį tapatumą, neprarasdamas kūrybos galių ir naujovių išvalgos.*

Mokiniams padedama pažinti Lietuvos kultūros paveldą bei šiandieninės kultūros raidos tendencijas, būdus ir galimybes asmeniškai dalyvauti krašto kultūros gyvenime ir bendroje civilizacijos plėtotėje. Mokykla siekia vaikams ir jaunuoliams suteikti deramą kultūrinę kompetenciją, išugdyti įvairiapusio kultūrinio raštingumo įgūdžius bei kultūrinės raiškos (kalbinės, techninės, mokslinės, literatūrinės, muzikinės, teatrinės, vaizduojamosios bei kitos) gebėjimus.

Mokiniams atskleidžiami Lietuvos ir pasaulio kultūrų ryšiai, parodomas gimtosios kultūros įnašas į pasaulio kultūrų lobyną. *Lietuvos kultūrą padedama suprasti kaip daugialytį, tautinių mažumų patirtimi praturtintą kultūrinį darinį.* Krašto lenkų, žydų, rusų, baltarusių, karaimų, totorių ir kitos kultūros suvokiamos kaip neatskiriamos bendros Lietuvos kultūros dalys. Mokykla sudaro sąlygas tautinių mažumų kultūros paveldui plėtoti, jų tautiniam tapatumui išsaugoti. Ji padeda pažinti ir suprasti tautinių mažumų gyvenimas, religijas bei kultūras, ugdo dialogiškus Lietuvos kultūrinių grupių tarpusavio santykius. *Brandinamas mokinių supratimas, kad esama skirtingų kalbų, religijų ir skirtingo kultūrinio palikimo lietuvių.*

Mokykla stengiasi įveikti tautinius stereotipus, laiku užkirsti kelią diskriminacijos apraiškoms. Ji skatina tarpusavio pagarbą ir toleranciją tarp skirtingos gyvenimos grupių.

Mokykla taip pat ugdo atvirą ir tolerantišką santykį su kitomis Europos bei pasaulio kultūromis ir religijomis. Ji padeda mokiniams įgyti istorišką Vakarų kultūros sampratą bei prisiimti atsakomybę ne tik už savo krašto, bet ir už bendrą Europos kultūros likimą, jos tapatumo išsaugojimą.

Siekiant mokinių inkultūracijos, jiems atskleidžiamas kultūrinis žmogaus gyvenimo sąlygotumas bei žmogaus gyvenimo kultūroje būdai, kultūros reikšmė asmens egzistencijai. Padedama suprasti kalbos vaidmenį asmens ir tautos gyvenime, kultūros ir tautos egzistencijos ryšį, kultūrų sąveikos ir raidos dėsningumus, kultūros tapatumą laiduojančias savybes. Mokiniai supažindinami su istorine Europos ir pasaulio kultūrų raida, vertybiniu Vakarų kultūros pagrindu bei svarbiausiomis šiandienėmis jos raiškos formomis, Lietuvos ir Vakarų kultūros sąveikos ypatumais.

Mokykla siekia ugdyti tautiškai ir kultūriškai susipratusį, darnos siekiantį ir atvirą asmenį bei vientisą ir pasauliui atvirą, pasaulio technologinės raidos keliamus reikalavimus priimti gebančią tautos kultūrą.

Ekologinis susipratimas. Mokiniam padedama tapti ekologiškai susipratusiais žmonėmis. Mokoma pažinti ir suprasti ne tik kultūrinį, bet ir gamtinį žmonių gyvenimo sąlygotumą.

Mokykla atskleidžia įvairiapusius žmogaus ir gamtinės aplinkos ryšius, padeda mokiniams įsisąmoninti, kad nuolatiniai žmonių sprendimai turi įtakos ne tik jiems patiems, bet ir kitiems žmonėms bei aplinkai. Šiandienos sprendimų pasekmės peržengia tautų ir kartų sienas: mūsų gyvenimo būdas veikia mūsų ir mūsų vaikų sveikatą, Lietuvos gamyba kelia taršos pavojų kitoms šalims, mūsų gamybos ir vartojimo atliekos bus rimta problema kitoms kartoms.

Siekiami, kad mokiniai suprastų gamtos mokslų ir technologijos naujų laimėjimų santykinumą, išvelgtų ne tik teigiamą, bet ir neigiamą jų įtaką aplinkos pasauliui. Mokslas ir technologija padidina mūsų galimybes kištis į gamtos ir žmogaus gyvenimą. Sykiu šiandieninis gyvenimo būdas sustiprino nenumatomos grėsmingos žmonių įtakos gamtai galimybes. Perteikdama šį supratimą, mokykla skatina išsamesnių gamtos mokslų žinių, aiškesnių dorinių, ekologinių ir politinių sprendimų poreikį. *Mokiniam padedama suprasti, kad su mokslu ir technologija susiję sprendimai turi būti grindžiami išmintinga išvalga ir doriniais principais.*

Mokiniam atskleidžiama ekonomikos, technologijos ir ekologijos sąveika bei jos mūsų amžiui keliami ypatingi moksliniai ir doriniai reikalavimai, ypatinga kiekvieno krašto atsakomybė už bendrą pasaulio ateitį. Mokiniai turėtų įsisąmoninti, kad tolesnė sėkminga žmonijos raida priklauso nuo protingų veiklos apribojimų ir saiko: darni žmonijos plėtotė privalo gamtai sudaryti sąlygas absorbuoti žmonių veiklos padarinius.

Mokiniai mokomi suprasti įvairius gamtos reiškinius ir procesus, jų tarpusavio ryšius, žmonijos ir gamtos sąveikos ypatumus. *Vaikams ir jaunuoliams padedama siekti išmintingo išvalgumo, siejant tarpusavy*

gamtos mokslų ir etikos, religijos, visuomenės mokslų bei politikos žinias. Ugdomi mokinių gebėjimai numatyti įvairios žmonių veiklos pasekmes, laiku daryti reikiamus sprendimus. Mokykla skatina vaikų ir jaunuolių tikėjimą solidarumo jėga ir bendrų veiksmų sprendžiant globalines problemas galimybėmis. *Brandinama asmens atsakomybė už aplinkos pasaulį, darnos su gamta jausmas.*

Ekologinis sąmoningumas grindžiamas tiesioginiu gamtos išgyvenimu. Mokiniam padedama išvelgti tėvynės gamtos grožį, patirti paslaptingą gamtos didybę ir gyvenimo džiaugsmą gamtoje.

Tvirtas charakteris. Mokykla siekia brandinti tvirtą jaunuolių charakterį. Ji padeda įveikti apatiją, nihilizmą, servilizmą, išvengti savigriovos. *Kryptingai ugdoma gera mokinių valia, puoselėjama jų savigarba ir savarankiškumas. Demokratinis gyvenimo būdas, minties ir sąžinės laisvė – tai ne tik pakanta kitų nuomonėms, bet ir drąsa gyventi bei veikti, remiantis savo įsitikinimais ir sąžine. Laisvas gyvenimas reikalauja tvirto asmens charakterio, padedančio apginti savo ir kitų teises, oriai įveikti gyvenimo sunkumus, priešintis prievartai ir blogiui.*

Mokykla augina žmogų, pajėgų prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą, artimųjų bei bendruomenės likimą. Ji ugdo ryžtą įveikti pokomunistinės visuomenės prieštaravimus, siekti darnesnio ir tauresnio gyvenimo. *Mokykla stengiasi apsaugoti vaikus, jaunuolius, jaunuoles nuo laisvą asmens sklaidą žeidžiančio pokomunistinės tikrovės ir dehumanizuojančių šiuolaikinės civilizacijos tendencijų poveikio ne užsisklęsdama nuo gyvenimo problemų, bet padėdama mokiniams išvelgti šių problemų sprendimo būdus ir galimybes, lavindama visuomeninio elgesio įgūdžius.*

Tvirtas jaunuolių charakteris būtinas solidariam visuomenės gyvenimui. *Mokykla skatina mokinių lygybę ir solidarumą su žmonėmis, turinčiais skirtingus gebėjimus, nei dauguma.* Mokiniam padedama suprasti, kad kiekvieną gali ištikti nelaimė, liga, skurdas, netektis ar liūdesys, galintys mus padaryti priklausomus nuo kitų gailėsčio. Mokiniai mokomi nuoširdžiai ir oriai priimti kitų paramą, rūpintis kitais taip, kad nepažeistų jų savigarbos.

Ypatingas dėmesys skiriamas vaikų bei jaunuolių garbės jausmui ir supratimui brandinti. Mokiniam padedama įgyti valios ir ryžto gyventi garbingai sunkumų ir prieštaravimų kupiname šiandienos pasaulyje. Siekiama, kad mokiniai gebėtų įveikti kančias ir gyvenimo negandas nepalūždami ir neprarasdami orumo. Brandinama saikingo ir išmintingo gyvenimo samprata, padedanti atsispirti siauroms vartotojiškoms nuostatom.

Ugdydama tvirto bei garbingo charakterio jaunuolius ir jaunuoles, mokykla siekia įveikti komunistinės visuomenės palikimą: žmonių servilizmą, solidarumo ir organizuotumo stoką, fatalizmą ir pasyvumą.

Pasirengimas toliau mokytis ir dirbti. Mokykla brandina mokinių nuostatą mokytis visą gyvenimą. *Ji atskleidžia sudėtingo ir sparčiai kintančio darbo ir profesijų pasaulio bei šiuolaikinių visuomenės gyvenimo sąlygų asmeniui keliamus išsilavinimo ir profesinio pasirengimo reikalavimus.*

Bendrojo lavinimo mokykla ugdo mokinius, pajėgius toliau mokytis ir pasirinkti profesiją. *Vaikai ir jaunuoliai mokomi dirbti savarankiškai ir kolegialiai, jie įgyja sėkmingam darbui būtinų įgūdžių.*

Mokykla turi gebėti pažadinti mokinių motyvaciją mokytis. Ji skatina daug, sąžiningai ir sumaniai dirbti. Mokiniam sudaromos sąlygos patirti darbo sėkmės džiaugsmą, įgyti pasitikėjimą savo jėgomis, imtis atsakomybės už savo darbo rezultatus.

Mokiniam padedama susidaryti racionalaus darbo metodus, išmokti planingai ir sistemingai dirbti atsižvelgiant į naujoves ir kintančias aplinkos sąlygas. Jie turėtų gebėti ne tik kaupti žinias, bet ir jas analizuoti, tirti, pagrįsti, vertinti, apibendrinti. Mokiniam sudaromos sąlygos perimti pagrindines mokymosi ir darbo technikas, mokslinio darbo ir mąstymo būdus. Skatinami gebėjimai dirbant nuosekliai siekti tolimų tikslų, tolesnio lavinimosi ir tobulėjimo.

Mokykla ugdo ir protinio, ir fizinio darbo įgūdžius, padeda patirti ir protinio, ir fizinio darbo džiaugsmą. Vaikai ir jaunuoliai mokykloje įgyja išsamių žinių apie profesijų pasaulį: jiems sudaroma galimybė gauti pradinių profesijai reikalingų darbo įgūdžių. *Šitaip siekiama, kad jaunuoliai ir jaunuolės gebėtų sąmoningai ir atsakingai pasirinkti profesinio gyvenimo kelią, jau mokykloje turėtų galimybių rengtis profesinei veiklai.*

Mokykla stengiasi ugdyti asmenis, pasiryžusius ir gebančius adaptuotis sparčiai kintančiame visuomeniniame, ūkiniame ir kultūriniame gyvenime bei jį tobulinti.

Kūrybingumas ir darnumas. Bendrojo lavinimo mokykla turi dvilypę paskirtį. *Ji – nuolatinį visuomenės atsinaujinimą skatinanti, rekonstrukcinės ir reformistinės paskirties institucija. Kita, ne mažiau svarbi, mokyklos priedermė – siekti harmoningos asmens ir visuomenės raidos, stengtis laiduoti konstruktyvius visuomenės ryšius. Tad atskleisdama konfliktinę ir reformistinę kūrybos prigimtį, mokykla sykiu puoselėja konstruktyviąsias, asmenį ir pasaulį darninančias kūrybos galias.*

Kūrybiškumas – vienas esminių žmogaus bruožų. Asmens kūrybiškumo sričių esama tiek, kiek jo veiklos sričių: menas, mokslas, technika, intelektualinis ir jausmų gyvenimas, santykiai, buitnis, įvairi profesinė ir darbinė veikla. *Mokykla yra įsipareigojusi žadinti ir puoselėti kiekvieno mokinio, mokinės kūrybiškumą, atsižvelgdama į jo polinkius, gebėjimus ir visuminę asmens raidą.*

Kūrybinių gebėjimų sklaidos laidas – dorinis žmogaus brandumas. Mokiniam padedama numatyti ir doriškai vertinti savo kūrybinės veiklos pasekmes. Juo didesnė kūrybinė žmogaus galia, juo turėtų būti brandesnė jo dorinė sąmonė ir žmoniškumo samprata (įsidėmėtinas šiuo atžvilgiu A. Sacharovo asmenybės pavyzdys).

Mokykla sudaro sąlygas įgyti patirties ir išminties, leidžiančios žmogui deramai pasiruošti sparčiai kintančioms gyvenimo sąlygoms ir ne visada numatomai ateičiai. Ji siekia suteikti tokį išsilavinimą, kuris būtų pagrindu kaupiant naujus įgūdžius ir gebėjimus. Mokykla stengiasi išmokyti jaunuolius ir jaunuoles žvelgti į priekį, kurti rytdienos projektus, priimti savarankiškus ir išmintingus sprendimus.

Siekama sužadinti mokinių kūrybos norą ir kūrybos džiaugsmą. *Mokykla atskleidžia kūrybinę ir reformistinę žinių galią, skatinančią asmens tobulėjimą ir tauresnius žmonių bendravimo būdus.* Ugdydama ištikimybę tautos kultūros palikimui, ji sykiu brandina mokinių troškimą siekti naujovių, savo darbu ir kūryba drąsiai peržengti praeities ribas.

Mokykla puoselėja mokinių norą kūrybingai gyventi, drąsiai eiti į naujas, nepažintas sritis, plėtoti jau įgytas žinias, įgūdžius ir gebėjimus. Jaunuoliai ir jaunuolės mokomi ryžtingai ir su viltimi sutikti vis naujus gyvenimo iššūkius. Jiems padedama įveikti nepasitikėjimą savimi, nepagrįstas abejones, permainingų baimę.

Mokykla išvelgia ir plėtoja kiekvieno asmens kūrybinius gebėjimus. Ji puoselėja įgimtą vaikų smalsumą, tikrovės neribojamą jų vaizduotę. Mokykla sudaro sąlygas vaikams mokytis sumanumo ir išradingumo vieniems iš kitų, dalintis tarpusavyje išmone, fantazijomis ir išvalgomis.

Vaikai, jaunuoliai, jaunuolės skatinami praktiškai spręsti ūkines, visuomenines, kultūrines ir politines problemas, ieškoti praktinių problemų naujų sprendimo būdų, remtis naujais požiūriais ir idėjomis, tobulinti žmonių bendravimo būdus, išreikšti savo patirtį naujomis kūrybos lytimis.

Mokykla siekia, kad mokinių įgytos žinios būtų išsyk naudojamos jų vaizduotės, svajonių, kūrybinių žaidimų ir išvalgų žadinimui.

Kultūrinis palikimas mokiniams atskleidžiamas kaip ankstesnių kartų kūrybos dalykas. Stengiamasi parodyti įvairių kartų kūrybos indėlį perimant bei plėtojant kultūros tradiciją. Mokykla parodo, kaip žmo-

nių išradingumas ir kūryba nuolatos keičia gyvenimo turinį bei jo istorines sąlygas, atskleidžia didelę kūrybinę žinių galią. *Ji diegia supratimą, kad dabarties karta kuria rytdieną, kad ateitis priklausys jauniui, kuris savo vaizduotės ir pastangų dėka gali suteikti jai visiškai naują turinį.*

Mokiniamis parodoma, kaip per amžius kito žmonių mąstymo ir gyvenimo būdas, kokia dramatiška esti žmogiškojo pažinimo raida. Jiems padedama atskleisti kūrybinę mąstymo galią. *Mokykla sudaro sąlygas mokytis laisvai protauti: suprasti idėjas ir koncepcijas, jomis, pastebėjimais ir eksperimentais remiantis, daryti logiškas išvadas ir pagrįstus sprendimus. Ji lavina mokinių gebėjimus aiškiai argumentuoti, įrodinėti, diskutuoti, ieškoti šiandienos problemų naujų sprendimų.*

Mokykla ugdo kritiškai mąstančius, gebančius kritiškai tikrovę vertinti asmenis. Ji išmoko mokinius savarankiškai siekti žinių. Vaikams ir jaunuoliams padedama išvelgti ryšius tarp įvairių pažintų dalykų, siekti analizės ir sintezės bei jų pagrindu išplėtoti kūrybinę vaizduotę bei kritiškumą. Šitaip jie skatinami įgytą patirtį paversti kūrybine išvalga.

Mokykloje siekiama mokiniams suteikti mokslinio mąstymo ir mokslinės kūrybos įgūdžių. Puoselėjami vaikų ir jaunuolių gebėjimai nustebinti, stebėtis ir kelti naujus klausimus. Lavinami jų gebėjimai tyrinėti ir aiškinti reiškinius, idėjas ir sampratas. Jie mokomi paaiškinti savo pastebėjimus ir atradimus bei juos patikrinti, remdamiesi šaltiniais, eksperimentais ir stebėjimais. Sykiu mokiniams padeda išvelgti mokslo ir jo teiginių santykinumą bei istoriškumą, suprasti, kad mokslo tiesos nėra amžinos ir baigtinės.

Mokykla ugdo kūrybinį mokinių gebėjimą išgyventi grožį bei juo džiaugtis. Ji sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui plėtoti įvairios meninės kūrybos galias, patirti kūrybos sunkumus ir džiaugsmą. Vaikai ir jaunuoliai turi turėti galimybę išmėginti save literatūros, muzikos, dailės, teatro, kūno kultūros ir kitose srityse.

Ugdomas mokinių gebėjimas *vertinti kitų kūrybos pasiekimus ir jais džiaugtis.* Mokykloje taip pat sudaromos sąlygos aiškinti dorinius mokslo ir meno klausimus. Mokiniamis padedama suprasti dorinių sprendimų svarbą kūrybinėje veikloje.

Konfliktiškoje, prieštaringoje gyvenimo tikrovėje mokykla moko gyventi kuriant ir siekiant darnos. Ji ugdo mokinių gebėjimus įveikti gyvenimo prieštaravimus neprarandant vidinės pusiausvyros, pasitikėjimo savimi ir žmonių tarpusavio ryšiais.

Tarp mokyklos siekių esama vidinės įtampos. Ji puoselėja atvirumą bei pagarbą kultūros tradicijai ir skatina drąsias naujovių paieškas. Ji skiepija meilę tautos palikimui, perduoda jos kultūros idealus ir padeda suprasti kitas pasaulio kultūras bei religijas. Ji ugdo asmens sava-

rankiškumą, orumą, pasitikėjimą savo jėgomis ir skatina asmenį įveikti rūpestį tik savimi, būti atidžiam kitų nuomonėms ir rūpesčiams. Ji puoselėja asmens individualumą ir lavina jo gebėjimus bendrauti, dirbti kartu su kitais, siekti bendrų tikslų, prisiimti atsakomybę už kitus, aukotis bendram labui. Ji moko gamtą moksliskai tyrinėti, panaudoti išteklius žmonių tikslams ir skatina ginti gamtą nuo prievartos bei naikinimo. *Ji moko asmenį gyventi konfliktų kupinoje tikrovėje ir ragina jį siekti asmeninės bei visuomeninės darnos.*

Mokykla turi padėti mokiniams kūrybingai įveikti šias ir kitas gyvenimo įtampas. Saugodama vaikus ir jaunuolius nuo savigriovos ir destrukcijos, ji stengiasi asmeninį kūrybos siekį suderinti su harmonijos siekiu. Puoselėdama žmogaus atvirumą pasauliui, ji sykiu padeda jam išsaugoti asmenybės integralumą, tvirtus dorinius būties pagrindus.

Mokykla išlaisvina kūrybines vaikų ir jaunuolių galias ir, doriniu būdu išmokydama prisiimti atsakomybę už bendruomenės reikalus, įvesdina juos į kintančią visuomenę, skatindama puoselėti šios visuomenės žmoniškumą.

GYVENIMAS MOKYKLOJE

Visuminis požiūris į žmogų, jo augimą ir brandą kultūroje savaime sąlygoja visuminį požiūrį ir į mokyklos gyvenimą, kaip į vientisą ugdymo veiksnį.

Ugdo ne vien pamokose perteikiamas ugdymo turinys, bet visas mokyklos gyvenimas: jos klimatas, kuri sudaro mokyklos bendruomenės narių santykių įvairovė, mokytojo etosas, santykiai su visuomene, pats mokyklos darbo organizavimas, teisingai sukurta mokyklos erdvė, auklėjimo bei mokymo būdai ir metodai.

Augančiam žmogui mokykla tampa veik pagrindine gyvenimo dalimi.

Tradicinė mokykla suprantama kaip mokymo tikslams skirta ypatinga įstaiga, gerokai atsiribojusi nuo įprastinio vaiko gyvenimo. Šiandien stiprėjanti, bet taip pat šaknis praeityje turinti mintis siūlo mokyklos atmosferą artinti prie šeimos atmosferos, prie įprastinio žmogaus gyvenimo, bendravimo ir darbo formų. Kraštutinis šios minties apibendrinimas – apie 1960 metus keltas šūkis „numokyklinkime mokyklą“.

Šiandieninėmis privalomo visuotinio švietimo sąlygomis pastarasis kelias paliekamas privačioms eksperimentuojančioms mokykloms. Valskybinės mokyklos veikia kaip tam tikros įstaigos. Tačiau posūkis nuo tradicinės sampratos yra akivaizdus. Vaiko asmenybę keliant į ugdymo centrą, kuriama demokratinė mokykla, atsisakanti valdininkiškos karėvinių atmosferos.

Ir augdamas, ir jau subrendęs žmogus gyvena kaupdamas patirtį. Jo galios ir gebėjimai plėtojasi keliais lygmenimis: dirbant, kuriant, telkiant informaciją, ieškant prasmės, bendraujant, vienaip ar kitaip dalyvaujant tautos kultūros, ūkio, politikos raidoje. Jis įsisąmonina savo buvimą gamtinėje ir kultūrinėje aplinkoje, apsibrėždamas santykius su pasauliu, susidaro integralią visuminę savo asmens sampratą.

Mokyklos erdvės organizavimas. Mokykloje vaikas gyvena, todėl turi jaustis saugiai ir jaukiai. Tai pastovi jo paties ir draugų buvimo vieta. Klasė yra antrųjų namų erdvė, kurią mokiniai sutartinai tvarko, keičia baldų išdėstymą, puošia ir kūrybiškai prisitaiko sau, už kurią prisiima asmeninę ir bendruomeninę atsakomybę. Šitaip erdvė įgauna individualų, savitą, jaukų pavidalą. Šitaip išvengiama anonimišės, nudvasintos gigantiškų fabriku ir kareivinių atmosferos.

Kabinetų skaičių stengiamasi mažinti, paliekant būtiniausius, kad vaikai nesijaustų amžiniais keleiviais.

Kai dirbama dviem pamainom, būtina abiem klasės šeimininkams kas kart susitikti ir aptarti, kaip bus klasė tvarkoma, kaip galėtų derintis du atskiri jų pavidalai.

Reikia modeliuoti mokyklos erdvę kartu su jos sporto sale ir sporto aikštynais, esamais gėlynais ar sodu, kad judriajam būtų kur laisvai pajudėti, o ilstančiajam nuo triukšmo ir šurmulio būtų kur ramiai atsipalaiduoti ar susikaupti vienam arba su draugu.

Ugdant individualų žmogų, jam reikia iš pat mažens padėti susikurti nestandartizuotą aplinką, kurioje jis pats jaustųsi šeimininku.

Sveikata. Ja mokykla rūpinasi visur ir visada. Išsamiai šį uždavinį aptaria integruojančioji (universalioji) sveikatos ugdymo programa. *Mokykla yra įsipareigojusi sudaryti visas sąlygas augti fiziškai, psichiškai ir doriškai sveikam žmogui.* Ji ugdo mokinių suvokimą, kokie glaudūs yra ryšiai tarp visų žmogaus sveikatos sričių, moko būdų, kaip, įveikiant gyvenimo prieštaravimus, siekti fizinės, psichinės ir dorinės asmens darnos. Šalia kūno kultūros laimėjimų jaunimui padedama išvelgti ir dvasinių bei dorinių pasiekimų prasmę ir grožį, kas taip svarbu psichofizinei mūsų pusiausvyrai, taigi ir sveikatai.

Integruojant vaikus su kai kuriomis negaliomis į bendrojo lavinimo mokyklą, atsiveria daug progų humanizuoti sveikųjų santykį su nesveikaisiais, praplėsti vienu ir kitų etikos, medicinos, psichologijos žinias ir įgūdžius.

Darbas. *Mokyklos gyvenimas remiasi organizuotu, sąmoningu, tikslingu, sąžiningu visų bendruomenės narių darbu.* Kiekvienam darbui reikia žinių, įgūdžių ir kriterijų, kurie rodytų jo kokybę. Mokykloje auganti karta mokosi gebėjimo nuosekliai, tikslingai ir kūrybiškai dirbti bei rengtis savo pasirinktos profesinės srities ateities darbui.

Į darbo organizavimą ir patį darbą galima žvelgti keliais lygmenimis: visos mokyklos, mokytojų bendruomenės ir mokytojo, tėvų, klasės, mokinių grupės ir mokinio. Visi lygmenys tarpusavyje susiję. Atsakomybę už darbo rezultatus turi jausti visi. *Visi mokyklos bendruomenės nariai turi turėti bendrų darbinių įsipareigojimų.*

Mokyklos ūkinė ir estetinė tvarka yra viena iš savaiminių darbo sąlygų. *Tarybiniu metu pasiektas išviršinis mokyklos blizgesys peržiūrėtinas*, remiantis principu, kad tvarka ir švara namų užkaboriuose yra esminis šeimnininko tvarkingumo rodiklis. *Unifikuota paradinė tvarka neturi trukdyti vaikui natūraliai judėti, žaisti, bendrauti. Naudotinos "visuomeninės sutartys", kuriose administracija, mokytojai, mokiniai ir tėvai susitaria dėl mokyklos tvarkos ir estetinio apipavidalinimo.* Taip pat galima klasei ar klasems, be jų kambario ar kabineto, priskirti dar ir koridoriaus dalį, mokyklos fojė, salę, valgyklą, kurių tvarka ir estetika jie rūpintusi, numatytų šių patalpų naudojimo galimybes.

Tvarkaraštis visų pirma orientuojamas į mokinio visapusiško brendimo poreikius. Jis turi numatyti tokio ilgio pertraukas, kad vaikas gautų bent kartą gerai pajudėti (pageidautina, kad žaisdamas gryname ore, o ne lėtai slankiodamas koridoriuje) ir ramiai pavalgyti.

Tvarkaraštis turi būti lankstus ir kintantis, galimas pakeisti, jei pamoka perkeliama į muziejų ar gamtą, jei nagrinėjama plati tema, kuriai reikia pagreičiui poros, trejeto pamokų, jei tarpdalykinių ryšių pagrindu numatomas projektas, kuriame dalyvauja pora mokytojų arba pora klasių.

Tvarkaraščio lankstumus jokiū būdu negali virsti netvarkos ar nesąžiningo darbo akstinu. Priešingai, kurdami tvarkaraštyje nenumatytą pamokos būdą, mokytojai kartu su mokiniais turi galvoti, kaip susitvarkyti, kad nenukentėtų darbo ritmas ir užduotys. *Taigi pamokos kūrimas – tai vienas iš darbo organizavimo mokymosi būdų.* Antai, žymus prancūzų pedagogas S.Frenet (1894–1966) kartu su mokiniais temas ir pamokas planavo jau pradinėje mokykloje. Jo metodu dirbančiose klasėse kabo savaitės dalykų, suskirstytų temomis, lentelė, kuri gali būti pačių mokinių, jiems susitarus su mokytoju, papildoma ar keičiama. *Mokiniai pratinami patys keltis užduotis, o jų atlikimą aptarti ir įvertinti.* Toks pat bendras temų užduočių planavimas savaitei, mėnesiui ar trimestrui bei rezultatų aptarimas ir įvertinimas gali būti naudojamas ir dėstant atskirus dalykus. Mokinys ar grupė kartu su mokytoju gali susidaryti individualų, savarankišką darbo projektą ir tvarkaraštį.

Visos mokyklos individualus darbo planas. Jį sudarant, be mokyklos administracijos, pedagogų tarybos *turi dalyvauti ir Mokyklos taryba*, į kurią įeina mokytojai, mokiniai, jų tėvai bei visuomenės atstovai. *Planas yra grindžiamas sava mokyklos filosofija, individualių mokyklos tikslų ir uždavinių supratimu.* Jis aptaria ne tik mokymosi, bet ir mokyklos dalyvavimo visuomenės gyvenime problemas, numato mokyklos renginius, nebiudžetinių lėšų kaupimo būdus ir išlaidas bei kt. Vyresniems mokiniams tai didelė gyvenimiška darbo patirtis.

Įvairius metų ar pusmečio darbo planus kuria ir atskiros klasės. Su-

darant tokį klasės darbo planą, galima jį grįsti atskirų mokinių ar grupių įsipareigojimais. Gali būti naudojamos ir sutartys, šiuos įsipareigojimus patvirtinančios. Tai bendradarbiavimo, darbo organizavimo ir asmeninės bei grupinės atsakomybės pratybos. Nė vienas klasės mokinys neturėtų likti be kurio nors darbo baro. Darbo rezultatus vertinant neturėtų būti nė vieno, kuris nebūtų atlikęs savo įsipareigojimų, kuriuo nebūtų galima pasidžiaugti. Laiku paragintas, paremtas, kiekvienas galėtų švęsti darbo pabaigtuvių šventę. Šalia mokymosi darbui susitelkti ir įsitempti turi būti gebama ir pasitenkinti darbu, juo džiaugtis. Darbu niekad nebaudžiama!

Tas pats principas taikomas ir pamokose. Mokomės pažvelgti į prieš mus išskylančius uždavinius, suprasti jų paskirtį, jų įgyvendinimui būtinus darbus ir lūkesčius, mokomės kiekvienam darbui reikalingo ypatingo būdo ar būdų, numatome darbo etapus, pasveriamo savo jėgas bei pasirengimą, jei jo trūksta, papildomai pasirengiame ir ryžtamės dirbti. Geruose vadovėliuose įvadinis straipsnis apžvelgia visą medžiagą, o paskui ir kiekvieną temą. Skaitytojas pratinamas suvokti viso darbo, o paskui ir kiekvieno etapo visumą, jo prasmę ir paskirtį. *Pats darbo procesas turėtų tapti vienu iš savęs kūrimo būdų. Darbas ugdo bendradarbiavimo įgūdžius, kuria bendruomenę. Darbo rezultatus stengiamasi įprasinti ne vien asmeniniu, bet ir visuomeniniu požiūriu.* Šitaip jo poveikis universalėja.

Psichologiškai ypač svarbu mokytis adekvačiai save vertinti ir atitinkamai koreguoti savo veiksmus. *Mokytojo pareiga – taip individualizuoti reikalavimus bei uždavinius, kad mokinys, mokinė galėtų, sąžiningai dirbdami, juos įveikti ir nenusiviltų savimi, neieškotų nesąžiningų būdų nuo darbo išsisukti.*

Mūsų sąlygomis mokykla visomis išgalėmis turi stengtis atstatyti sąžiningo, iš vidinio poreikio kylančio darbo prestižą, žmonių sugebėjimą gerai, stropiai ir sąžiningai dirbti.

Darbinis ugdymas – tai žinių apie darbo pasaulį perteikimas, atitinkamų nuostatų ir darbo įgūdžių lavinimas. Jam skiriamos darbų ir buitės kultūros dalyko pamokos. Tačiau įvairiais požiūriais darbinio ugdymu rūpinasi kiekvienas mokomasis dalykas.

Mokiniai mokykloje turi gauti pagrindinių žinių apie darbo – protinio ir fizinio – higieną, jo organizavimą, technologijas ir etiką. Taip pat mokiniams atskleidžiamas profesijų pasaulis, įvairių profesijų specifika, jų socialinės bei ekonominės padėties kaita.

Svarbu išugdyti sąmoningą ir pozityvų asmens požiūrį į darbą. Siekiama, kad per visus buvimo mokykloje metus susiformuotų sąžiningo, gero, atsakingo ir kūrybingo darbo įgūdžiai, gebėjimas išvelgti žmogaus darbų paskirtį ir prasmę, matyti perspektyvą ir nutuokti visumą.

Kūrybiškumas. Mokykla, kurdamasi savo gyvenimo būdą, visų pirma atsižvelgia į siekį ugdyti kūrybingą žmogų, gebantį ne tik prisitaikyti prie nuolatinės gyvenimo kaitos, bet ir teikti tai kaitai naujų postūmių – idėjomis ar darbais, gebantį įvairiais savo veiklos būdais praturtinti žmonių dvasinį bei materialinį pasaulį.

Kūrybiškumo sąlyga – asmens laisvė ir iš jos plaukiantys smalsumas, iniciatyvumas, nestandartiškumas, nonkonformizmas ir veiklumas. Mokykla turi rūpintis, kad nebūtų iššvaistoma nė viena mokinių kūrybinės energijos dalelė. Mokyklos veikla grindžiama supratimu, jog *kiekvienai kūrybai reikia pasiruošti*, įgyti būtinus universaluosius kultūros pagrindus, kad imdamasis dirbti kurioje nors srityje žmogus nepradėtų išradinėti dviračio iš naujo. Kūrybai reikia ir žinių, ir gebėjimo savarankiškai bei kritiškai mąstyti, t.y. vertinti kiekvieno įprasto standartinio dalyko pagrindus, nuomonių argumentus, išvelgti galimų sprendimų bei apsisprendimų įvairovę, *suvokti, kad kiekviena veiklos sritis turi savo metodus, reikalauja tam tikrų įgūdžių ir adekvataus savęs vertinimo. Perdėtas savikritiškumas gali stabdyti žmogaus ryžtą, o savęs pervertinimas dažnai veda į veiklą be rezultatų.*

Gyvendami mokykloje mokiniai ne tik perima kultūros paveldą, įgyja jo prasmingumo nuovoką ir siekį išlaikyti savo asmens ir tautos kultūrinę tapatybę, bet taip pat asmeniškai išipareigoja tą paveldą kūrybiškai, konstruktyviai puoselėti ir tęsti. Jiems padedama stebėti ir nučiuoti pusiausvyrą tarp tradicijos ir naujovių, tarp gamtinės ir kultūrinės ekosistemų. Žmogus turi gerai įsisąmoninti, kiek jo įsikišimas į abi šias sistemas prasmingas, ir numatyti savo veiklos pasekmes. Neatsargus žingsnis gali įtakoti dvasinio ar materialinio gyvenimo destabilizavimą. Puoselėdama kūrybiškumą, mokykla rūpinasi, kad ugdymo turinio atranka ir struktūrinimas pirmiausia kreiptų dėmesį į reiškinį raidą, pareinamybę vienas nuo kito, t.y. kaitą. Mokiniam siekiama parodyti, kokios žmonių patirties ieškojimų, kokio praktinio ir protinio darbo, kokių klaidų įveikimo reikėjo vienai ar kitai naujovei atsirasti. Kiekvienoje srityje – vis kiti išradėjai, atradėjai ir kūrėjai, kitokios asmenybės, kitokie sunkumai ir kliūtys, kitokios pastangos, dramos ir laimėjimai. *Mokiniai pratinami mokytis iš savo paties ir kito klaidų. Jie raginami stengtis perimti kitų patirtį bei mėginti tęsti kitų pradėtus bandymus ar bent suvokti tautos būtinumą.* Kiekvieno dalyko pamokose mokiniam suteikiama proga suvokti pavienių žmonių ir bendrijų įdėtas pastangas į visa tai, kuo naudojamės. Taip kuriamas ryžtas perimti kūrybos estafetę.

Mokykla sudaro sąlygas įsisąmoninti, kad *šalia praktinio darbo, eksperimentų yra būtini teorinio mąstymo įgūdžiai bei metodai. Tik jie leidžia subręsti esmingesniai kūrybiškumui, kuris neįmanomas be kriti-*

nio mąstymo. O šį sąlygoja nonkonformizmo nuostata, pagrįsta atitinamos srities žinių, metodų bei metodologijos turėjimu. Be to, jau mokykloje mokiniai turi susidurti su įvairių faktų ir reiškinių interpretavimo bei vertinimo skirtumais, su skirtingomis teorinėmis prielaidomis. Visa tai turi būti pateikta saikingai, *atsargiai, kad jaunas protas nepakliūtų į kraštutinį reliatyvizmą, kuris, pereidamas į visuotinį neigimą, gali stabdyti bet koki kūrybiškumą.* Perdėtas kritiškumas ir neigimas be pozityvios kūrybos veda į neurozes ir depresiją. Sveika asmenybė auga maksimaliai patirtį kaupdama ir kūrybiškai reikšdamasi. Žmogus savo esmę atskleidžia, plėsdamas dvasinę erdvę darbu ir kūryba. *Vien kritikuojamas blogis neišnyksta. Jis mažėja tada, kai jo erdvę užima žmogaus kuriamas gėris.*

Vaizduotės puoselėjimas. Svarbus veiksnys kūrybiškumui ugdyti - tai visokeriopos vaizduotės žadinimas: intelektinės, meninės, praktinės. *Vaizduotė turėtų būti plėtojama įvairiomis kryptimis: erdvinio, vaizdinio, loginio, konceptualaus, simbolinio ir kito mąstymo linkėmis. Vaikui, jaunuoliui, jaunuolei reikia padėti susidaryti trokštamą savo paties vaizdą ateityje. Suvoktas prieštaravimas tarp to, kuo dabar esu, ir to, kuo galėčiau būti, – gera prielaida saviugdai rastis.*

Valia. Mokyklos gyvenimas siekia puoselėti veiklią, gerą mokinių valią. Ji viena pagrindinių asmenybės ugdymo, kartu ir sėkmingo kūrybinio darbo sąlygų. Kiekvienas iš prigimties turi didesnę ar mažesnę valios energiją. Mokiniai tai turi patirti, o mokykla mokyti valia naudotis.

Šiandieninei mūsų visuomenei valingumo itin stinga. *Tarybinė sistema suformavo daugelio požiūrį į darbą, kaip į plušėjimą, bet ne kaip į prasmingą, aiškios paskirties veiklą, turinčią pasiekti konkrečių rezultatų. Atsakomybė buvo išorinė, atsiskaitoma už sugaištą laiką.* Kiekviena prievarta kuria tik stropiai dirbamo darbo regimybę. Prievartos sistemos sutrikus, dažniausiai suyra ir tariami įsipareigojimai.

Vaikui bręstant laisvės ir normų prievartos įtampa yra neišvengiama. Skvarbios akies mokytojai ir tėvai kiekvienam savaip gali padėti sąmoningai brandintis laisvą ir gerą valią. *Mokiniams padedama įsisąmoninti, kad savikontrolė yra svarbesnė nei išorinė kontrolė, o vidinė atsakomybė už veiklos rezultatus – nei atsiskaitymo formalumai.*

Valia yra sėkmingo kūrybos darbo laidas, ji – asmens ilgalaikės kūrybinės nuostatos pagrindas. Mokyklos gyvenimas, priklausomai nuo jo klimato, aplinkos, taikomų metodų ir jų individualizavimo lygio, gali valią ir ugdyti, ir slopinti. Tad *valios ugdymas turi būti įsisąmonintas ir nuosekliai įgyvendinamas mokyklos uždavinys.*

Bendravimas ir bendradarbiavimas. *Mokyklos gyvenimas tu-*

ri būti organizuotas taip, kad padėtų įveikti mūsų visuomenėje išsikerojusį žmonių susvetimėjimą. Sėkminga vaiko socializacija – vienas svarbiausių ugdymo uždavinių.

Socializacija grindžiama giliai įsisąmonintais demokratijos idealais, ne vertikalių pavaldumo, bet horizontalių partnerystės ryšių plėtojimu.

Mokykla siekia padėti mokiniams ne tik pažinti ir suprasti demokratijos principus. Visas mokyklos gyvenimas sudaro sąlygas praktiškai mokyti demokratiškos gyvensenos. Net direktoriaus ar mokytojo intonacija vienaip ar kitaip moko demokratijos ar ją slopina.

Mokyklos bendruomenės narių pagarba vienas kitam, jų nuoširdumas ir atvirumas yra pirmoji demokratijos puoselėjimo sąlyga. Šių santykių sėkmingo klostymosi prielaida – suvokimas, kad mokytojas ir mokinys, mokinė yra vieno proceso – ugdymo ir ugdymosi – partneriai, vienas kitu pasitikintys bendradarbiai, drauge ieškantys kelių į tą patį tikslą.

Mokytojas yra ugdymo proceso skatintojas, visos dirbančios (klasės ar grupelės) bendruomenės vadovas. Pirmoji jo sėkmingo darbo sąlyga – geras savo dalyko ir jo vietos krašto kultūroje supratimas bei neprarastas gebėjimas išvelgti savo profesinio išsilavinimo ribas bei spragas ir nuolat jį tobulinti. Antroji sąlyga – gebėjimas įvesti mokinius į žinių, idėjų bei vertybių pasaulį, žadinant kiekvieno nuostatą jį kūrybiškai papildyti ir keisti. Geram mokytojui nepakanka dalyko išmanymo. Yra būtini bendravimo gebėjimai ir kūrybinis entuziazmas. *Mokytojas turi mokėti savo dalyką perteikti taip, kad sužadintų mokinių smalsumą, norą mokytis ir pagarbą dėstomam dalykui.* Mokytojo atvirumas kaitai, kūrybingumas, entuziazmas, stipri gera valia turi įkvėpti mokinius sekti jo pavyzdžiu, plėtoti savo kūrybines galias, rizikuoti ir drąsiai siekti naujovių. Trečioji sėkmingo darbo sąlyga – ir mokytojui, ir mokiniui būtina rami, be baimės, abipusiu pasitikėjimu grindžiama darbo atmosfera, kurią laiduoja mokyklos vadovybė, mokytojų bendruomenė ir visuomenė. *Mokytojas turi jausti visuomenės pasitikėjimą ir stengtis jį pateisinti.*

Mokytojo ir mokinio santykiai itin reikšmingi sėkmingam ugdymui. Klasikinis teiginys, nusakantis jų esmę, – tai abipusė meilė. Ji – siektinas idealas, kuris ne visiems prieinamas, kuriame slypi ir tam tikri pavojai: kartais akla meilė suaugusiam stabdo vaiko savarankiškumo ir atsakomybės plėtojimąsi. Vis dėlto *būtinasis mokytojo ir mokinių santykių pagrindas – abipusė pagarba ir pasitikėjimas vienas kitu.*

Mokytojo santykiai su mokiniais klostosi dviem lygiais: su kiekvienu mokiniu atskirai ir su klase kaip bendruomene. Abiem atvejais savi reikalavimai, kuriuos mokytojui reikia nuolatos kūrybiškai derinti. *Daug*

padeda klasės skirstymas lanksčiomis grupėmis ir grupelėmis, taip pat darbas su atskirais mokiniais, jiems skiriant įvairias kūrybines užduotis. Šis būdas įjungia į mokymąsi pačius mokinius. Struktūrizuotas, organizuotas toks darbas efektyvesnis nei įprastinis frontalinis darbas su visa klase ar tik su atskiru mokiniu, kitiems stebint.

Mokytojo santykis su mokiniu, mokinė turi būti natūralus, neapsimestas, nevaidinamas. Jį grindžia pagarba vaikui ir *nuostata besąlygiškai jį priimti tokį, koks jis yra, ir padėti jam augti bei mokytis.* Mokytojas turi skatinti vaiko atvirumą pasauliui, jo drąsą klausti ir ieškoti atsakymų. *Jis turi mokėti drauge svarstyti vaikui opius klausimus, gebėti išklausti vaiką slegiančius rūpesčius. Vaiko neturi kaustyti baimė, nepilnavertiškumo jausmas dėl mokytojo pranašumo. Jam sudaromos sąlygos ramiai mąstyti, dirbti ir planuoti.*

Klaidinga būtų manyti, kad mokytojo ir mokinių santykiuose neturėtų likti tam tikro atstumo – distancijos tarp mažo ir didelio. Jis kyla ir iš vaiko, ir iš suaugusiojo asmens teisės į savo nuosavą vidaus gyvenimą, į privatumą. Tą turi įprasti jausti visi, – tai pagarbos ir savigarbos sąlyga. Todėl *mokytojui nedera brautis į vaiko vidų ir patarimais jį tvarkyti. Subtilus pedagogas, remdamasis specialiomis psichologijos žiniomis, gali tik padėti žmogui susitvarkyti su savo bėdomis.*

Būtina *atsargiai elgtis su vaiko psichiką bei išgyvenimus tiriančiomis anketomis.* Jos neturi žėisti žmogaus orumo. Griežtai atmestinas viduramžiškas tarybinis palikimas – viešas kurio nors klasės mokinio ydų, nusikaltimo aptarimas, viešos atgailos organizavimas. Tokie veiksmai pažeidžia žmogaus savigarbos brandą, o jų pasekmės asmeniui gali būti įvairios: menkavertiškumo kompleksas, agresyvumas, cinizmas, veidmainystė.

Kita vertus, autentiškas mokytojo asmenybės prasiveržimas, pasidalinimas su mokiniais kai kuriomis savo problemomis gali sustiprinti giluminius ryšius tarp jo ir mokinio ar mokinių.

Mokytojo ir mokinio, mokinės *sąveiką kuria teigiamas emocinis ryšys:* mokytojas su kiekvienu mokiniu jį mezga tiesiogiai, individualiai. Kartu žadinamas ir atoveiksmis. *Ugdymo atžvilgiu ypač paveikus nuoširdus, pagarbūs mokytojo dėmesys vaikams su raidos ar prigimties trūkumais, kitų kultūrų mokiniams, o vyresnėse klasėse ir kitų nei mokytojas pažįrų jaunuoliams bei jaunuolėms.*

Šiuose santykiuose *reikšmingas pavyzdžio vaidmuo:* mokytojas savaime yra vaikui vienas iš sektinų pavyzdžių. Itin pageidautini jo bruožai: tiesumas, teisingumas sau ir kitiems, reiklumas sau, atvirumas kaitai ir kūrybingumas, gebėjimas natūraliai bendrauti, tam tikras emocionalumo laipsnis, humoro jausmas. Sveiką atmosferą kuria mokytojo objektyvumas ir taktas. Tik blogai, jei teisingumas apsiriboja formalia tiesa, neatsižvelgdamas į daugelį subjektyvių gyvenimo momentų: mokykla visų pirma turėtų puoselėti santykių humaniškumą. Kiekviena sąveika tarp

mokytojo ir mokinio yra individuali. Kartais ir ydingas mokytojo bruožas gali tapti mokiniui vienu iš akstinių savikritiškai vertinti ir mokytoją, ir save patį.

Mokytojų tarpusavio bendravimo būdas įtakoja: a) pačių mokytojų savijautą ir darbingumą; b) bendrą mokyklos klimatą; c) mokinių savijautą ir jų darbo rezultatus.

Geram mokyklos klimatui susidaryti svarbūs geri, iš esmės demokratiški, pagarbūs asmeniškai mokytojų santykiai. Mokytojų kambario atmosfera veikia ir pačių mokytojų, ir mokinių darbo sėkmę. Gerose mokyklose šia atmosfera rūpinamasi sąmoningai. Pastebėjus mokytojų tarpusavio santykių sutrikimų ir savo jėgomis jų pagerinti nepajėgiant, kviestinas psichologas-terapeutas, padėčiai taisyti. Kartais gelbsti ir smulkmenos, pvz., sudarant mokytojams progų dažniau neformaliai pabendrauti, surengiant pokalbius pedagoginėmis, kultūrinėmis ar visuomeninėmis ir politinėmis temomis. Tačiau iš anksto susitariama geranoriškai gilintis į priešingų argumentų pagrįstumą, siekti dialogo, o ne konfrontacijos. Mokytojams reikalingas ir bendras kavos ar arbatos gėrimas per ilgesnę pertrauką. *Mokytojų bendravimo įpročių turėtų būti nuolatinės diskusijos profesiniais klausimais, kolegialus savo darbo uždavinių aiškinimasis ir jų visuomeninio, kultūrinio bei politinio konteksto aptarinėjimas. Bendraudami mokytojai neturėtų dirbtinai izoliuotis nuo visuomeninių ir politinių klausimų. Svarbu ieškoti tarpusavio supratimo kelių.* Tai viena iš sąlygų ir demokratiškam visos mokyklos sambūviui kurtis.

Mokytojų profesinis bendradarbiavimas yra įvairių formų. Jis gali būti ir spontaniškas, ir planingas, sistemiškas. Paprasčiausias atvejis – vienos klasės mokytojai bendradarbiauja tarpusavyje aptardami: a) kurio nors mokinio silpnus ar prašokančius vidurkį gebėjimus ir ieško sutartinų būdų jiems visapusiškai plėtoti; b) mokinių grupės gebėjimus, pvz., nusprenddami organizuoti jai papildomą pagalbą – konsultacijas, pamokas ir kt. (ir gabiems, ir mažiau gabiems atskirai); c) visos klasės problemas (jei joje formuojasi netinkama atmosfera, vieno klasės vadovo kompetencijos ir jėgų gali neužtekti priežastims išsiaiškinti ir joms pašalinti; jei klasės klimatas susiklostęs itin geras, jis analizuojamas ir bandoma remtis jo teigiamybėmis kitose klasėse, kur padėtis blogesnė, keičiant atitinkamai visų klasės mokytojų darbo taktiką).

Gerose mokyklose mokytojai tariasi daugeliu klausimų. Pvz., atsidūrus vaikui ant tam tikro gyvenimo slenksčio: pereinant iš vienos pakopos į kitą (iš pradinės į pagrindinę, iš pagrindinės į vidurinę ar profesinę) ar išgyvenant amžiaus tarpsnių krizes, ypač paauglystėje, apgalvota, sutartinė bei kompetentinga pagalba, suteikta reikiamu momentu, gali apsaugoti vaiko brandą nuo daugelio pavojų ir neigiamybių.

Mokytojų bendravimas būtinas integracijai ir tarpdalykiniams ryšiams laiduoti : planuojant, aptariant bei susitarant dėl ugdymo turinio atrankos ir perteikimo principų, rengiant suderintas individualias programas, bendras pamokas, seminarus ar kitas priemones.

Mokyklos gero klimato rodiklis – aktyvus mokytojų bendradarbiavimas, sprendžiant bendrąsias pedagogines problemas. Formaliai tai vyksta Pedagogų taryboje, Mokyklos taryboje, metodiniuose būreliuose ir kitur. Mokytojams būtinas įprotis kartu su kolegomis svarstyti ugdymo klausimus, kviestis vienam kitą apsilankyti savo pamokose, siekiant patikrinti bei išanalizuoti naują metodą ar tiesiog vertą dėmesio mokinio, grupės ar klasės poslinkį.

Klasės vadovui tenka nemaža atsakomybė už vienai klasei dėstančių mokytojų profesinio bendradarbiavimo organizavimą. Jis gali ir nedalyvauti visuose atskirų mokytojų pasitarimuose ar bendrose pamokose, bet turi būti informuotas ir gerai orientuotis, kaip jo klasėje organizuojamas visų dalykų mokymas, kokios jo turinio integravimo ar ugdymo būdų spragos, kaip jas įveikti. Klasės vadovas įpareigotas rūpintis savo klasės geru klimatu, visu ugdymo procesu. Jis ieško būdų gerai pažinti mokinius, jų aplinką, sėkmes ir nesėkmes, kad galėtų laiku pats ar su kolegomis bei tėvais suteikti pagalbą.

Mokinių tarpusavio santykiai. Sėkmingai augti galima tik saugioje, lygiateisėje aplinkoje. *Mokytojų ir tėvų rūpestis – sutelktinėmis jėgomis puoselėti kiekvieno vaiko dvasinį komfortą, klasės, kaip bendruomenės, sveiką, demokratišką atmosferą ir bendrą kūrybišką visos mokyklos klimatą.*

Gerai, nuoširdūs asmeniniai santykiai – pirmoji prielaida mokinių bendravimo kultūrai plėtotis. Mokytojui ir tėvams negali nerūpėti, ar vaikas geba ir kaip geba bendrauti. Vienam iš prigimties lengva, kitam sunku, tačiau abiem bendrauti būtina, tik gal skirtingomis formomis įmanoma.

Norėdamas padėti mokyti bendrauti, mokytojas turi pažinti vaiką, jo interesus ir laikyseną šeimoje, klasėje, bendraamžių ir vyresniųjų aplinkoje. Pirmoji sąlyga - pačiam bendrauti ir stengtis sudaryti įvairias bendravimo situacijas: rengti pačių vaikų ar bendras su tėvais ir mokytojais vakarones, spektaklius, varžybas, stovyklas, išvykas (ypač ilgesnes), svečiavimąsi šeimose grupelėmis ar pavieniui, pokalbius, diskusijas grupelėmis klasėje, bibliotekoje ir t.t. Tiesiogiai bendraujant ir stebint, galima padėti išlyginti tarp vaikų besiformuojantį priešišumą, nesveiką rungtyniavimą, atskirų vaikų užguitumą bei izoliuotumą. Kada pastebimi stiprėjantys neapykantos, agresyvumo ar vergiško pasidavimo kitam atvejai, pravartu tartis ne tik su tėvais, bet ir su psichologu, būtina skubiai ieškoti tuos bruožus transformuojančių, pagarba, meile,

nuoširdumu grindžiamų bendravimo būdų. Beje, bendravimą, bent išorinį, lengvina ir etiketo išmanymas. Jam taip pat skirtinas rimtas dėmesys.

Mokymasis bendradarbiauti mokantis, pagalba vienas kitam pamokoje, atliekant paskirtus uždavinius ar plečiant lavinimosi ir saviuoklos akiratį – ne mažiau svarbi mokinių bendravimo kultūros plėtotės prielaida. *Mokymasis – ne pavienio žmogaus, o bendras mokinių ir mokytojo darbas*. Jo sėkmę sąlygoja ne tik atskiros žmogaus pastangos, bet ir visas veiksmų kompleksas. Mokytojas ir mokiniai turi suvokti, įvertinti šį veiksmų kompleksą ir mokėti jį atitinkamai reguliuoti. Apibūdinant mokinį tampa svarbu pažymėti jo gebėjimą ar negebėjimą kartu dirbti.

Mokykloje turi įsitvirtinti grupinio mokymosi būdas, kai pagalba vienas kitam – ne mokytojų persekiojamas nusikaltimas, o skatintinas ir įteisintas dalykas. Mokomasi protingos, veiksnios, taktiškos ir geranoriškos tarpusavio pagalbos. Mokinys, mokinė, gebėjęs, gebėjusi gerai išaiškinti uždavinį draugui taip, kad šis paskui mokėtų spręsti panašų uždavinį savarankiškai, pagiriamas, o kartais ir formaliai vertinamas. *Ugdomas bendras visų poreikis ne tik sužinoti, išmokyti, bet ir pasidominti savo žiniomis ir gebėjimais su kitais, o ne prieš kitus pasirodyti*.

Klasės ir mokyklos savivalda sudaro sąlygas mokytis demokratiškai gyvenimui būtinų bendravimo formų (žr. „Savivalda ir organizacijos“). Padedant mokytojams, tėvams bei dalyvaujantiems savivaldoje draugams mokomasi vadovauti ir dirbti vadovaujama, vadovaujama kito, įgyjama tolerancijos, atidumo kitam, nonkonformizmo ir gebėjimų susitarti, drauge spręsti užduotis, diskusijų kultūros. Mokomasi išvelgti kito teigiamas puses, pasižiūrėti į save iš šalies ir gebėti atitinkamai elgtis, remiantis doriniais principais. Ugdomas poreikis asmeniniams ir visuomeniniams interesams susidūrus ieškoti pozityvių sprendimų. Tai viena iš demokratinės gyvenimo būtinybių.

Mokinių bendravimo kultūrą plėtodama, *mokykla turi gebėti kūrybingai remtis neformaliomis paauglių ir jaunimo grupėmis, susidarančiomis dažniausiai be suaugusiųjų pagalbos* (žr. plačiau „Savivalda ir organizacijos“).

Mergaitės ir berniukai, jaunuoliai ir jaunuolės. Lietuvoje vyraujančios bendros mergaičių ir berniukų (koedukacinės) mokyklos yra tinkamesnės demokratinei gyvenimui ugdyti negu atskiros. Jose konkrečiai dedami ne tik savaime aiškūs abipusės pagarbos pagrindai, bet ugdomas ir gebėjimas suvokti lyčių savitumus. Toks mokymosi būdas lyčių neniveliuoja, tik pratina suprasti savitumų nulemtas kiekvienos lyties žmonių galimybes atlikti ne vien progneratyvines, bet ir viena antrą papildančias specifines kultūrinės bei visuomeninės funkcijas.

Kurdama demokratinę gyvenimą mokykla turi dėmesingai peržiūrėti savo gyvenimo ir darbo būdus: santykius, ugdymo turinį, metodus, ir nuosekliai įveikti juose išlikusias patriarchalinės visuomenės sandaros nuostatas, kliudančias plėtoti abiejų lyčių lygiateisius ryšius. Mokykla rūpestingai stengiasi atskleisti, kaip fiziniai ir psichiniai lyčių savitumai gali padėti praturtinti visuomeninę ir kultūrinę žmogaus veiklą, ją papildyti ir humanizuoti. Būdų ir progų šiam tikslui siekti daug: etikos, tikybos, pilietinės visuomenės pagrindų, istorijos, geografijos, literatūros dalykai sudaro sąlygas įgyti žinių apie moters ir vyro santykių, moters padėties kaitą praeityje ir dabar. Visas mokyklos klimatas privalėtų sudaryti sąlygas formuoti naujam požiūriui į moters galimybes ir vaidmenį visuomenėje.

Mokykla ir namai. Lietuvos Respublikos Konstitucija teigia, kad už vaikų ugdymą atsakingi tėvai ir mokykla.

Dar ir dabar gajį ilgą laiką vyravusi nuomonė, kad mokykla moko, o tėvai auklėja. Jei sutrinka vaiko elgesys, jį privalo pataisyti tėvai. Jei vaikas tingi, tėvų rūpestis tingėjimą įveikti, o mokykla vien rašo atitinkamus pažymius. Antra vertus, esama požiūrio, kad tėvai, išleidę vaiką į mokyklą, visą atsakomybę už jo ugdymą perduoda mokytojams. Šiandien tokių kraštutinių nuomonių mažėja. Namų ir mokyklos atsakomybė abipusė. Tėvus ir mokytojus jungia vienas tikslas - vaikas, augantis žmogus, būsiamasis pilietis. Bendradarbiaujama kiek įmanoma visose srityse ir visais lygiais. Pačių mokinių dalyvavimas tėvų ir mokyklos bendradarbiavime pamažu auga ir plečiasi. Vyresnėse klasėse mokiniai turėtų jaustis atsakingi patys už save, už savo mokymosi rezultatus, už mokyklos atmosferą ir mokyklos bei namų santykius.

Ugdymo organizavimas, turinys, planai, tvarkaraštis didžia dalimi priklauso visai švietimo sistemai, daugeliu atvejų ir mokyklai. Vis dėlto *demokratiškoje visuomenėje lauktina žymiai didesnės kūrybinės tėvų iniciatyvos*. Juk jie sudaro švietimu labiausiai suinteresuotą visuomenės dalį. *Konstruktiviai dalyvauti švietimo reikaluose turi pasiręngti ir pati visuomenė. Jai būtina įgyti reikiamą pedagoginę ir kultūrinę kompetenciją. Pedagoginiu visuomenės švietimu ir galėtų deramai pasirūpinti susipratusių piliečių tvarkomos masinės informacijos priemonės ir, pirmiausia, pati mokykla.*

Tėvai turi gauti iš mokyklos visokeriopą informaciją: apie mokyklos darbo organizavimą, jos veiklos tikslus, uždavinius ir kryptis, mokymo turinį ir būdus. Tam reikalui leidžiamos tėvams skirtos ugdymo programos su paaiškinimais, rengiami pokalbiai. *Juo vyresnė klasė, juo labiau šioje informacijos kaitoje galėtų dalyvauti ir mokiniai.* Ypač svarbu ir būtina tokią informaciją teikti tėvams ir mokiniams, kai atsiranda pasi-

renkamųjų, profilinių ir skirtingais lygiais dėstomų dalykų. Atskiras dėmesys kreiptinas į informaciją, pasirenkant dorinio ugdymo dalykus: etiką arba tikybą. Mokyklos pareiga nuodugniai ir objektyviai išaiškinti abiejų dalykų ugdymo turinį. Kadangi nuo 15 metų mokiniai turi teisę patys vieną iš dalykų pasirinkti, jie tą turi daryti sąmoningai, taigi turėdami pakankamai informacijos.

Mokiniam ir tėvams išdėstomas pasirenkamųjų profilinių dalykų turinys, supažindinama su to ar kito pasirenkamo dalyko vieta profilyje ir jo svarba būsimai profesijai. Prieš pasirinkdami profilį, tėvai ir vaikai turėtų gauti įvairios informacijos. Peržvelgę su tuo profiliu susijusias profesijas, susipažinę su pasirenkamųjų dalykų programomis, jie apsvairsto galimą apsisprendimą kartu su mokytojais.

Prieš pasirinkdami profilį mokiniai turi dvejų mokslo metų apžvalginį laikotarpį. Jį reikėtų visokeriopai išnaudoti. Tai profesinio orientavimosi ir pasirinkimo metai.

Išsami ir įvairių formų informacija mokiniam ir tėvams teiktina IX-X orientavimosi klasėse, kada apsisprendžiama: baigti vidurinę mokyklą ar po X klasės išeiti į profesinę. Mūsų visuomenės bendram išsilavinimo lygiui smunkant, aiškėjant kvalifikuotų žmonių stygiui ateityje, *mokykla turi įtikinamai jaunimui ir tėvams atskleisti, kokį asmeninį nuostolį patirs patys mokiniai ir mūsų visuomenės kultūrinė, ūkinė bei politinė raida dėl greitos šiandieninės naudos siekimo, orientavimosi vien į dienos interesus.*

Panašiai keistis informacija mokytojui, tėvai ir mokiniai turėtų XI-XII klasėse, kai jaunimui, be profesinio, tampa svarbus ir pasaulėžiūrinis apsisprendimas. Mokyklos ir tėvų bendradarbiavimas ugdymo srityje turėtų būti žymiai platesnis, gilesnis ir abipusiškesnis nei iki šiol. Tėvai supažindinami su klasės, kurioje mokosi vaikas, ugdymo tikslais, uždaviniais, turiniu, metodais ir mokytojo keliamais reikalavimais. Mokytojai nuolat informuoja tėvus apie vaiko pažangą, sunkumus bei keblumus ir tariasi, kaip drauge galėtų padėti vaikui įveikti kliūtis. Sudėtingesniais atvejais patartina kreiptis į mokyklos psichologą.

Mokykloje tėvai turi jaustis laisvai, nebijodami išgirsti viešų ar neviešų mokytojų priekaištų. Tėvai skatinami tiesiogiai pažinti mokyklą, klasę, vaiko draugus ir mokytojus. Pageidautinos ir atskiros kiekvieno mokytojo valandos, skirtos pasitarti su tėvais. Tėvai gali būti kviečiami ateiti į klasę pamokos ar didesnės pertraukos metu.

Suaugę šeimos nariai galėtų padėti mokytojams ir vyresniems mokiniams budėti kieme, sporto salėje, aikštyne ar valgykloje. Jie gali ne tik padėti palaikyti tvarką, bet ir organizuoti priešpiečius ar pietus, teikti pagalbą mokykloje pamokų ruošti pasiliekančioms vaikams (ar padėdami tam reikalui skirtam mokytojui, ar patys, jei kompetentingi, eidami

mokytojo pareigas ir t.t.). Šitokiam bendravimui tarp mokyklos ir namų daug galėtų padėti pensinio amžiaus šeimos nariai ar šiaip su švietimu susiję pensininkai.

Mokytojai drauge su vaikų šeimomis gali įvairiškai tęsti bendrą ugdomąją darbą natūralioje gyvenimiškoje aplinkoje. Be jau minėtų būdų, yra ir daugiau, pvz.:

- pagalba vaikams su negalia;
- stovyklavimas kelių šeimų kartu ar visos klasės su keliais tėvais ir mokytojais;
- išvykos, kurioms vadovauja mokytojas ir kai kurie tėvai ar atvirksčiai;
- teatro, muziejų, koncertų, parodų lankymas;
- klasės ar jos grupės lankymasis kurio nors mokinio šeimoje;
- atvirų durų diena klasėje;
- klasės surengtas vaidinimas, kuriame dalyvauja šeimos nariai, mokytojai ar net visa mokykla;
- saugaus pradinukų kelio į mokyklą organizavimas (čia galėtų dalyvauti ir tėvai, ir vyresnieji mokiniai);
- bendros mokytojų ir tėvų konferencijos ar diskusijos aktualiais ugdymo ar kitais visuomenės gyvenimo klausimais.

Toks bendradarbiavimas įprastas šiandieninėse Vakarų šalyse. *Jis liudija sąmoningai prisiimtą mokytojų ir visuomenės atsakomybę už tautos ateitį. Bendradarbiavimą organizuoti dažniausiai tenka mokyklai – mokytojams ir mokyklos vadovams. Sėkmingai plėtojamas toks bendradarbiavimas palengvina visą ugdymo darbą, tampa svarbiu pačią visuomenę ugdančiu veiksmu.*

Vadovavimas mokyklai. Mokyklos gyvenimui ypatingos reikšmės turi kompetentinga, racionali, demokratiniiais principais grindžiama jos vadyba, kurioje įvairiais lygmenimis dalyvauja visi bendruomenės nariai. *Mokyklos vadovai turi būti pasiryžę ir gebėti nuolat plėtoti mokyklos savivaldą, taip paskirstydami užduotis ir pareigas, kad visi mokyklos bendruomenės nariai pagal savo kompetenciją galėtų dalyvauti tvarkant mokyklos gyvenimą, kuriant jos filosofiją, numatant strateginius tikslus ir uždavinius, planuojant veiklą. Mokykla turi sąmoningai įveikti tarybinio autoritarinio vadovavimo būdą. Vadovai ir visi kiti bendruomenės nariai privalo mokytis kolegialiai priimti sprendimus, išklausydami bei įvertindami įvairias nuomones, siekdami jas suderinti.* Demokratijos ugdymo uždavinius sprendžiančioje Lietuvos mokykloje vadovams tenka asmeninė atsakomybė už demokratinio klimato kūrimą ir demokratinių santykių mokyklos bendruomenėje plėtotę.

Demokratinio mokyklos valdymo būtina prielaida – teisinis, ūkinis

ir kūrybinis mokyklos savarankiškumas.

Savivalda ir kitos struktūros. Savivalda – itin svarbi mokyklos gyvenimo struktūra. Ji *praktiškai organizuotomis priemonėmis plėtoja mokinių, mokytojų ir tėvų demokratinės gyvenimos patirtį. Mokyklos savivaldos struktūra turi būti ne schematiška ar unifikuota, bet vidaus poreikių diktuojama ir kūrybiškai plėtojama.*

Mažesni mokiniai gali mokytis įvairių savivaldos formų žaisdami, imituodami įvairius visuomeninius vaidmenis. Mokiniam augant, nuo žaidimo pereinama prie rimtos organizacinės veiklos, mokomasi veiklą planuoti etapais, numatyti jos rezultatus, jai vadovauti, laikytis bendrų veiklos taisyklių, kelti, analizuoti organizacines problemas ir jas dialogo būdu spręsti, susitariant, sutvardant savo egoizmą bei agresyvumą.

Svarbu, kad visuomeninio darbo mokytojai visi mokiniai, o ne tik iškilesnieji ar aktyvesnieji. Mokytojas ir vyresnieji mokiniai turi gebėti pastebėti pasyvųjį, drovųjį, atstumtąjį ar savimi nepasitikintį ir taktiškai jam padėti įsijungti į bendriją. Socialinė branda yra vienas iš pagrindinių žmogaus brandumo bruožų. Darbo formų įvairovė, atsižvelgianti į kiekvieno polinkius, interesus ir gebėjimus, turėtų apsaugoti mokyklos visuomeninę veiklą nuo tarybiniam laikui būdingo jos formavimo ir fasadiškumo.

Pageidautina, kad mokyklų savivaldos institucijos rastų būdų bendrauti tarpusavyje, keistis patirtimi, rengti bendrus renginius, svarstyti bendras opias problemas.

Demokratinį mokyklos gyvenimą ypatingai turi įtakoti *Mokyklos taryba*, kurią sudaro mokinių, mokytojų, tėvų ir visuomenės atstovai. Gerai organizuotoje, neformaliai veikiančioje Mokyklos taryboje sueina visų mokyklos veiklos barų klausimai, jie čia kolegialiai nagrinėjami ir sprendžiami. Veikli *Mokinių taryba* – gera dirva mokiniams visuomeniškai bręsti. Pagrindinės profesinio darbo problemos sprendžiamos *Mokytojų (pedagogų) taryboje*.

Be savivaldos padalinių, mokykloje veikia įvairios kitos struktūros, siekiančios įvairių tikslų: palaikančios tvarką, sprendžiančios įvairias ūkines problemas, organizuojančios laisvalaikį, tenkinančios įvairius pažinimo ir kūrybos poreikius (pvz., kino mėgėjų draugija ar būrelis, dramos, muzikos, technikos, knygos mėgėjų draugija, bendraujanti su biblioteka, ir t.t.). Jų veiklai reikalinga ne tik mokytojų, bet ir tėvų bei visuomenės parama.

Mokykla ir visuomenė. Mokykla siekia būti ne vien kultūros perteikėja, bet ir *kūrybinga tautos kultūrinio gyvenimo dalyvė, vietos kultūros židiny.* Artimiausias darbo baras – kultūrinė, karitatyvinė ir kita mokinių veikla už mokyklos ribų. Antrasis baras – mokyklą su-

pantis vietinės bendruomenės ir Lietuvos Respublikos kultūrinis, visuomeninis, ūkinis, politinis gyvenimas. *Mokykla turi būti atvira visoms opiausioms vietinės bendruomenės ir valstybės problemoms.* Ji siekia supažindinti su jomis mokinius, mokyti suinteresuotai jas svarstyti ir ieškoti racionalių sprendimų.

Mokiniai ir mokytojai dalyvauja už mokyklos esančiose organizacijose, draugijose ar partijose. *Mokytojo priklausymas partijai negali kenkti mokyklos darbui, jei jis laikosi pedagoginės etikos. Tačiau mokykloje neturi veikti kurios nors partijos padaliniai, neleistina, kad partinės grupuotės tiesiogiai kištųsi į mokyklos veiklos organizavimą.* Vidurinės mokyklos mokiniams partijose dalyvauti nepatartina: ankstyva ideologinė asmens priklausomybė, dar stokojant autentiškos pasaulėžiūros, gali slopinti tolesnę asmenybės plėtotę.

Vaikų ir jaunimo organizacijos, būdamos įvairios pasaulėžiūrinės pakraipos, yra itin svarbios mokinių visuomeniškumui ir pilietiškumui ugdyti. Jos turi laikytis atvirumo ir demokratinio sugyvenimo principų.

Kuriame atvirą mokyklą tiesiogine žodžio prasme. Sporto aikštynais, salėmis mokiniai naudojami ne vien pamokų metu, bet ir laisvalaikiu. Siekiama, kad mokyklos gėrybėmis ir kultūriniais kontaktais galėtų naudotis ir iš jos išėjęs, kitose mokyklose besimokantis jaunimas bei vyresnio amžiaus vietos bendruomenės nariai.

Mokyklose susidaro neformalios vaikų, ypač paauglių, grupės, kurios dažniausiai vengia kontaktų su suaugusiais. Kartais jos kuriasi žaidybų pagrindu: futbolo, krepšinio, slidžių ir t.t. mėgėjai arba tiesiog bastymosi po miestą ir apylinkes būreliai. Tai normalus jaunimo gyvenimo reiškinys. Tačiau *šiandieninėje nestabilioje, su raiškiomis vartotojiškomis tendencijomis visuomenėje dažnai pastebimas destruktivus, kartais į nusikaltimus vedantis, tokių neformalių grupių bruožas. Tai vadina moji deviantinė, nuo įprastinių normų nukrypstanti subkultūra. Kad pavojus šiuo atveju nedidėtų, būtinas geras visos mokyklos klimatas, partneriški mokytojų ir mokinių bei nuoširdūs šeimų santykiai, platus ir įvairus mokyklos visuomeninis gyvenimas bei užklasinis darbas ir ypač pačios mokyklos atvirumas.*

Mokyklos visuomeninė veikla gali būti labai įvairi, pvz.:

- talkos mokykloje, prie kultūros paminklų, namuose, ūkyje, miške, kapinėse ir t.t.;
- filantropinė veikla savo apylinkėje, slaugant vienišus žmones, padedant tėvams išėjus, prižiūrėti mažesnius ar su negaliomis vaikais ir t.t.

Kita sritis – tai visuomenei atviri renginiai pačioje mokykloje: kraštotyros muziejėliai, įvairios kolekcijos, parodos, koncertai, vaidinimai, surengti savo pačių ar kviestinėmis jėgomis.

Mokyklos ryšiai su visuomene padeda mokiniams geriau pažinti darbo ir profesijų pasaulį. Mokykla turėtų stengtis palaikyti santykius su vietiniais gamybos, verslo ir intelektualinio darbo centrais, jų darbuotojais.

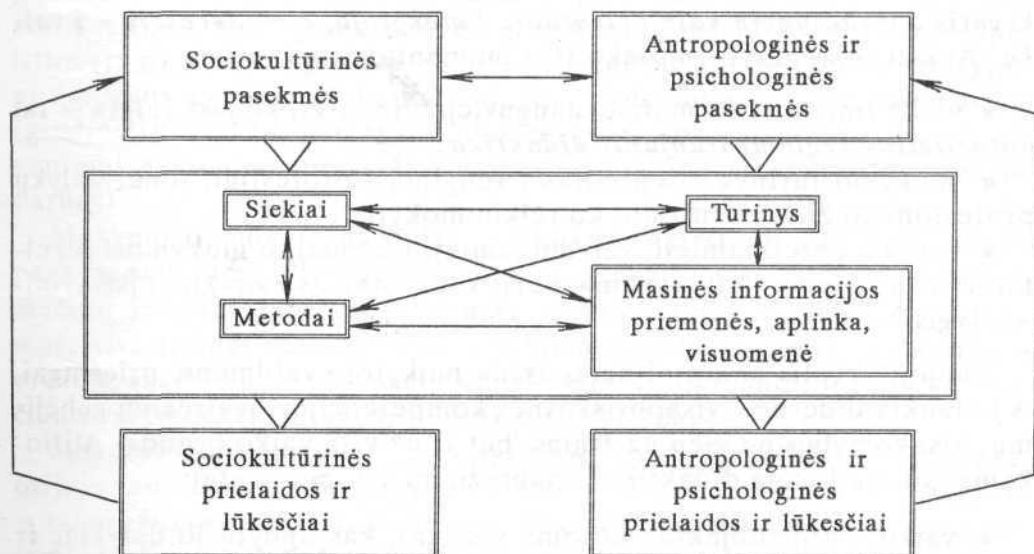
*Visuomeninė mokyklos veikla itin svarbi pilietiniam mokinių ugdymui. Vaikams, jaunuoliams, jaunuolėms padedama susipažinti su tėvų sprendžiamomis visuomeninėmis problemomis, vietos savivaldos svarstomais praktiniais klausimais, įvairių valdžios institucijų darbu. **Mokiniams padedama suinteresuotai stebėti kasdienius demokratijos kūrimo rūpesčius ir sunkumus**, skatinamas jų ryžtas ieškoti būdų šiems sunkumams įveikti, noras aktyviai visuomenės veikloje dalyvauti.*

UGDYMO BŪDAI

Šiandienos mokyklai rūpi ugdyti visapusišką žmogų, o ne vien perteikti jam žinias. Čia pateikiama 1 lentelė atskleidžia ugdymo siekių, prielaidų bei lūkesčių, turinio ir metodų sąsajas. Ji taip pat vaizdžiai ir glaustai parodo visų šių matmenų tarpusavio pareinamybę.

1 LENTELE. Ugdymo procesas

Ugdymo būdai ir metodai yra ne mažiau reikšmingas pedagoginio darbo veiksnys nei ugdymo turinys.

Nėra ir negali būti universalūs, kiekvienam mokytojui ir mokiniui

tinkančio metodo. *Mokytojas pagal savo prigimtį ir jėgas renkasi tokius metodus, kurie padėtų geriausiai pasiekti ugdymo tikslus bei uždavinius.* Savo ruožtu jis *atsižvelgia į tai, kiek jam pačiam patogus metodus padeda skleisti kiekvieno mokinio individualybei.* Pastebėjęs neatitikimą, jis ieško kito ar permodeliuoja tą patį metodą. Tai pedagogo profesinio pasirengimo, jo pedagoginių pažiūrų bei taktų reikalas. Metodus – tai būdas, kuriuo mokytojas siekia komunikacijos – esminės pedagoginio akto sąlygos.

Laisvė pasirinkti metodus ar juos kurti visų pirma įpareigoja juos pažinti bei gebėti vertinti pagal šiandienos mokyklai keliamus asmenybės ugdymo ir turinio formavimo uždavinius. Siekiama, kad iš mūsų mokyklos išėjusiems žmonėms būtų gėda kalbėti ne savo balsu, ne savomis mintimis, kad jie gebėtų išgirsti kitą ir turėtų ką pasakyti kitam. Metodus vienaip ar kitaip susijęs su žmogaus samprata, su jo vertinimu ne vien pedagoginiu, bet ir filosofiniu požiūriu. Vaduojantis iš autoritarinės žmogaus sampratos pravartu suvokti pagrindines šio laiko didaktikos tendencijas. Šiandieninė Vakarų civilizacija aiškiau nei bet kada pabrėžia iniciatyvumą, kūrybiškumą, veržlumą ir veiklumą. Tai prometėjiško žmogaus bruožai, nuo seno apibūdinantys Europos civilizaciją. Metodą kuriantis ar jį pasirenkantis mokytojas neturėtų to pamiršti.

Dabarties didaktikos nuostatos. *Šiandien senoji didaktikos kryptis apibūdinama kaip orientuota į mokytoją, o modernioji – į vaiką.* Ankstesniąją kryptį nusako trys momentai:

- vaiką žmogumi formuoja suaugusieji, žinantys, ko jam reikia – tai *autoritetinė reglamentuojanti didaktika*;
- mokymo turinys orientuotas į rengimąsi profesijai, todėl dalykų profesionalai žino ir nurodo, ko reikia mokytis;
- vyrauja pateikiamieji, vaizduojamieji metodai, o mokymosi rezultatai orientuojami į efektyvumą, kuris suprantamas kaip žinių įsisavinimo lygis.

Naujoji kryptis anaip tol nemenkina mokytojo vaidmens, priešingai, iš jo laukia didesnės, visapusiškesnės kompetencijos, įvairesnių gebėjimų, atsakomybės ne vien už žinias, bet ir už visą vaiko brandą. Atitinkamai šiuolaikinėje didaktikoje pabrėžiami kiti momentai:

- vaikui kaip subjektui siūloma visa tai, kas ugdytų jo dalykinę ir visuomeninę kompetenciją bei individualias nuostatas, gebėjimą veikti (tai *emancipuojančios ir komunikacinės didaktikos* keliami uždaviniai);
- programos pateikiamos taip, kad jos sudarytų situacijas, skatinan-

čias kelti bei aiškintis asmens bei visuomenės gyvenimo problemas; turinio atranka siekia apžvelgti žmonių veiklą bei profesijas tarsi iš viršaus ir brandinti mokinio, mokinės nuostatą svarstyti bei rinktis;

■ mokyti ir mokytis – tai reiškia kartu ir sutartinai veikti planuojant, apmąstant (reflektuojant) ir įgyvendinant; orientuojamasi į problemas, projektus, veiklą (Leo Roth, Hrsg. „Pädagogik“, München, 1991, p. 726).

Akivaizdu, kad šitoje metodų linkmėje *ypač daug vietos skiriama prasmingai mokinio veiklai ir nuoširdžiam jo bendravimui su mokytoju bei klasės draugais. Šalia frontalinio ir individualaus mokymosi, naudojamas grupinis mokymasis. Tokia kryptis mūsų mokyklai dar nėra įprasta. Naujoji kryptis skatina patį mokinį suvokti mokymosi būdų įvairovę ir sąmoningai juos vertinti: kuriuo keliu eidamas pasieksiu geresnių rezultatų. Mokytojas savo ruožtu padeda mokiniui ieškoti ir surasti savąjį darbo kelią. Tai pasitikėjimu grindžiamas mokinio ir mokytojo dialogas.* Vyresnėse klasėse mokytojas gali supažindinti mokinius su savo naudojamais metodais, vėliau aptarti klasėje šių metodų rezultatus ir padaryti išvadas. Tai būtų jaunosios kartos svarbi patirtis ateičiai.

Naujojoje didaktikoje pabrėžiamas *glaudus santykis tarp ugdymo turinio ir metodų*. Pavyzdžiu galėtų būti Manfredo Bensch'o pateiktas sugretinimas tarp dalykų, jų suvokimo ir įgyvendinimo. Dalykus autorius skirsto: a) žmogaus gyvenimo realijos (fizinės, psichinės, socialinės, politinės); b) žinios apie tas realijas (praeityje, dabartyje ir ateityje); c) žmogaus gyvenimo atspindžiai, jo vaizdavimas, sampratos, kūryba (grožinė literatūra, paveikslai, dainos, plastikos kūriniai ir t.t.); d) gyvenimui pavidalus suteikianti veikla (kalba, žaismas, sportas, menas, darbas).

Mokymo ir mokymosi būdai atitinkamai skirstomi į šias grupes: a) pagava, suvokimas, klausymas, matymas, skaitymas, kalbėjimas, informacijos kaupimas, interpretavimas, mėgdžiojimas; b) tyrimas, patyrimas, įsisavinimas veikloje; c) perdirbimas (performatyvumas): keitimas erdvėje, skelbimas (informacijos perteikimas gaminant, formuojant, keičiant, veikiant, vartojant ir pritaikant). („Pädagogik“, p. 727).

Šios trys būdų grupės – tarsi pakopos. Trečioji (kalbinių žaidimų teorijoje vadinama *performatyvumo* terminu) yra savotiškai aukščiausia – tai *gebėjimas kūrybiškai operuoti* dviejose pirmosiose pakopose *įgytomis žiniomis ir įgūdžiais, darant atradimus, kuriant naujas teorijas bei metodus*. Performatyvumas – daugiau aukštosios mokyklos darbo būdas, tačiau šiuo metu jam daug dėmesio skiria Vakarų švietimo reformatoriai, skatinantys jį naudoti ir bendrojo lavinimo mokykloje. Nes

bendrojo lavinimo mokyklos uždavinys – ruošti ne vien studijoms, bet ir gyvenimui šiandieniniame greitos kaitos pasaulyje.

Pateikti sugretinimai tarp senosios ir naujosios didaktikos bei turinio ir metodų klasifikavimo anaipol nėra nediskutuotini. Jie tik padeda suprasti šiandieninio didaktinio mąstymo linkmes. Neabejotinai *ima labiau akcentuoti veiklą, visas jos formas, mokytojo ir mokinio bendradarbiavimą, orientaciją į savarankiškos atsakingos asmenybės ugdymą.*

Veikla suvokiama ir fizine, ir dvasine, veikia intelektualine prasme. Modernioje didaktikoje dar galima išskirti *dvi skirtingas linkmes. Viena jų dėmesį telkia į praktišką, veržlų, iniciatyvų, ypač praktiniame gyvenime veiklų (kartais net agresyvų) žmogų, tokį būdingą šiandienei Vakarų pasaulio kasdienybei. Antroji, pradėjusi stiprėti nuo XX a. pradžios, daugiau akcentuoja dvasinės veiklos – refleksijos, kritiško laisvo mąstymo bei gebėjimo savarankiškai apsispręsti – reikšmę žmogaus brandai.*

Kraštutiniuose požiūriuose visada slypi tam tikri pavojai. Visuomenėje, kurioje vyrauja pirmoji linkmė, žmogus, pasinešęs į nuolatinę pragmatinę kaitą ima nebetekti kultūrinio pastovumo ir gelmės, *neribota laisvė, nuolatinis siekimas tenkinti akimirkos įgeidžius, paverčia žmogų nuolatos bėgančiu standartu – robotu. Antrojoje linkmėje slypi pavojus grįžti į verbalizuotą mokyklą, kada jaunas žmogus, per anksti pratinamas prie konceptualumo, nepajėgia jo suprasti ir priverčiamas kartoti kito apibendrinimus bei koncepcijas. Kyla pavojus auginti deklaruojantį, scholastišką, bet ne savarankiškai gebantį mąstyti bei veikti žmogų. Asmeniui ir jo kuriamai kultūrai rizikinga ir vienos, ir kitos linkmės persvara. Mokykla turėtų gebėti šias tendencijas išmintingai derinti tarpusavyje, siekdama savo išsikeltų ugdymo tikslų.*

Pagrindiniai mokymo būdai. Šiuolaikinėje mokykloje *itin skatintinas darbas mokinių grupėmis.* Grupinis mokymo būdas padeda ne tik ugdyti visuomeninio bendradarbiavimo įgūdžius, lanksčiau įgyvendinti ugdymo diferencijavimo principą, bet ir siekti mokymosi performatyvumo. Atitinkamai sudaromos ir nukreipiamos mokinių grupės yra viena iš priemonių asmens kūrybiškumui ugdyti, minčių bei jų įgyvendinimo būdų generavimui. Visų ugdymo būdų poveikis priklauso nuo esminės sąlygos – mokytojo gebėjimo kurti nesuvaržytą, laisvą mokinių darbo atmosferą, gerą mokinių savijautą. Be jos kūryba neįmanoma.

Tarpdalykiniai ryšiai, kaip vienas iš metodų, *padeda įtvirtinti žinias ir susieti jas į prasmingą visumą, atskleidžia pažinimo daugiaspektiškumą, skatina kūrybiškumą, idėjų generavimą.* Interdisciplinariniai pokalbiai, diskusijos moksle dažnai paskatina žvelgti į tą pačią

problemą visai naujai. Tas pat taikytina ir mokykloje, ugdant jaunosios kartos atvirumą ir kūrybiškumą. Tiesa, bendrojo lavinimo mokykloje dar sunku tikėtis iš tarpdalykinių ryšių kiek ženklėsių kūrybinių rezultatų. Vis dėlto ir jaunimas turėtų su šiais keliais susipažinti.

Mokyklai rūpi, kad jaunoji karta susidarytų metodus, padedančius orientuotis šiandieniniame informacijos sraute: ieškoti, kaupiti, atsi-rinkti, sisteminti bei patikrinti gautą informaciją. Technikos pasieki-mai leidžia informacijos patikimumą daugiau ar mažiau tiksliai įvertinti. *Būtina, kad jaunoji karta gebėtų tinkamai naudotis naujausia tech-nika, matematiniais bei kitais moksliniais metodais ir, žinoma, išsiug-dyti brandžią racionalaus mąstymo kultūrą.* Beje, mokiniams padeda-ma išvelgti ir technokratijos bei technicizmo keliamus pavojus šiandie-ninei visuomenei ir kultūrinei pasaulio raidai.

Akademizmas buvo paplitęs tarybinėje didaktikoje. Mokymo turi-nys, programos ir dėstymas kartojo aukštosios mokyklos kursų struktū-rą bei naratyviniu pasakojimu grindžiamo dėstymo metodus. Nepaisyta vaiko patirties bei prigimtinio mąstymo būdo raidos ir galimybių, laiky-tasi suaugusiems būdingo sąvokinio loginio mąstymo principo: pradėti nuo elemento (pvz., linijos vizualinio meno pamokose, ląstelės gamtos moksle, koordinačių aiškinimo geografijoje, gramatikos pagrindų kalbų moksle ir t.t.) ir eiti prie vis sudėtingesnių reiškinių. Teoriškai tai aki-vaizdu, tačiau *vaikas linkęs pradėti nuo globalinio reiškinių vaizdo, o ne nuo dalelių ir jų dëliojimo viena prie kitos.*

Vis dėlto *mokykloje būtina pažinti ir esminius mokslinių metodų principus bei jų įvairovę.* Pažinimas plečiasi ir gilėja žmogui bręstant, tačiau pažinimo įgūdžiai pradedami formuoti palyginti anksti. Jau pra-dinėje mokykloje vaikui keliami klausimai: kaip dirba geografai, kaip istorikai, kaip sociologai ir t.t.? Duodama mokslinių darbo būdų ir pa-čiam pamėginti. Paskutinėse klasėse jaunimas jau turi turėti nuovoką apie pagrindinių mokslo šakų metodologines kryptis, jų pažinimo gali-mybes. Šie dalykai turėtų būti aptariami ir vadovėliuose, ir ypač moky-tojo knygose.

Diferencijavimas ir individualizavimas. Tos dvi sąvokos pe-dagoginėje praktikoje artimai susijusios. *Juo labiau orientuojamasi į vaiką, į jo individualumą, juo didesnis poreikis diferencijuoti ir indivi-dualizuoti ugdymo turinį ir metodus.* Abu šie procesai plėtojami nuo seniausių laikų, siekiant visuomeninių ir pedagoginių tikslų. Praeityje ypatingai stiprūs buvo luominio ar turtinio skirstymo kriterijai. Jie be-maž nelankstūs, siekiantys išlaikyti esamą visuomenės struktūrą. Pa-slėptas visuomeninio diferencijavimo pavyzdys, kuris negali būti pri-imtinas demokratijai, yra ankstyvas vaikų skirstymas pagal gabumus į atskiro tipo mokyklas. Ne vieno vaiko didesnius gabumus sąlygoja

palanki (dažnai intelektualai) vaiko augimo aplinka. Šiai starto nelygybei išlyginti reikalingos nemažos mokyklos pastangos ir ilgėlesnis mokymosi laikas.

Demokratinėje mokykloje visais būdais vengtinas diferencijavimas pagal visuomeninę, turtinę, kultūrinę tėvų padėtį ar mokinio sveikatą. Remiamasi požiūriu, kad gyvename pliuralistinėje ideologijoje, profesijoje, politikų, gabumų ir sveikatos atžvilgiu žmonių visuomenėje. Vaikas nuo pat mažens turi būti pratinamas prie jos, o ne skatinamas izoliuotis, užsisklęsti savo paties pranašumuose (jei itin gabus) ar negaliose. Vaikas turėtų gebėti vertinti savo duotybes ir ne susitaikyti, bet stengtis savo galimybes ir gebėjimus plėtoti, taip pat padėti ir kitam tą daryti. Darželiuose ir mokyklose yra būtinas išlyginamasis darbas su vaikais, dėl nepalankių socialinių, kultūrinių ar ekonominių sąlygų negalinčiais normaliu tempu dalyvauti pamokose ar bendrauti. Išlyginant skirtumus, svarbiausia pažadinti paties vaiko ryžtą įveikti savo kliūtis ir padėti kitam. Svarbu, kad šis ryžtas susiformuotų kaip pastovus asmens bruožas. Tai viena esminių žmogaus gyvenimo savybių, kurią mokykla įpareigota atverti augančiam. Čia glūdi mokyklinio starto išlyginimo ir vaikų su negaliomis (iki tam tikro laipsnio) integravimo į bendrojo lavinimo mokyklą esmė.

Sudėtinga šiandieninė švietimo sistema negali atsisakyti tam tikro išorinio, palyginti nelankstaus ir pastovaus diferencijavimo mokyklų tipais, pakopomis, klasėmis. Tačiau tose pastoviose ir vis dėlto viena su kita susijusiose struktūrose itin didelis dėmesys skirtinas vidiniam diferencijavimui, kuris nukreiptas į vaiką ir jo raidos poreikius.

Vidinis diferencijavimas mobilus, lankstus, laiko atžvilgiu kintantis. Jis remiasi mokytojo ir mokinio darbo individualizavimu ieškant geriausių metodų bendram tikslui pasiekti. Vaiko mokymosi efektyvumą sąlygoja vienoks ar kitoks jo domėjimasis dalyku, jo savarankiškumas, pasitikėjimas savimi, gebėjimas bendradarbiauti ir kt. – nelygu koks bruožas kokiu atveju lemiantis. Pateikta 2 lentelė vaizdžiai atskleidžia, kokie sudėtingi yra kriterijai planuojant darbą su atskiru mokiniu ar mobilia, tam tikram tikslui sudaryta, mokinių grupelė ir atsižvelgiant į individualius mokinio bei mokytojo bruožus ir nuostatas.

Suprantant mokinių lygiavos žala jų gebėjimų plėtotei, mokykloje įsivedami skirtingi (A ir B) mokymo lygiai. Tai viena iš diferencijavimo formų. Ji pastoviai taikoma vyresnėse klasėse. Jose stengiamasi sudaryti ne pastovias, o mobilias grupes. *Skirstydami mokinius į pastovias A ir B klases, pažeistume švietimo demokratiškumo principą.* Mokiniai, mokinei turi būti suteikta teisė gerai mokytis pagal savo gebėji-

2 LENTELĖ. Diferencijuoto mokymo planavimo pavyzdys¹

¹ Gebert K., Preuss U., Differenzierender Unterricht Konkret. Bad Heilbrunn, 1978, S. 72. (Leo Roth (Hrsg.), Pädagogik Handbuch für Studium und Praxis. 1991 Ehrenwirth Verlag. München.

mų lygį ir sykiu nebūti nurašytam į blogųjų, niekam tikusiųjų rūšį. Jis gauna ir atestatą su atitinkamais A ir B lygių dalykų įvertinimais. Mokydamasis toje pačioje klasėje B lygiu jis raginamas bandyti spręsti ir A lygio užduotis. Jei jis jaučiasi pakankamai pajėgus, mokytojas kartu su mokiniu gali nuspręsti dirbti su A lygio grupe. Vienų dalykų mokins mokysis A lygiu, kitų – B lygiu. Vienur jis jausis stipresnis, kitur silpnesnis, bet ir jo draugai – taip pat. Tai psichologiškai nuteikia suvokti save ir kitus kaip turinčius privalumų ir silpnybių, suprasti žmonių ir jų savybių įvairovę, variantiškumą, o kartu pasaulio bei gyvenimo turtinumą.

Mokytojui lengviau dirbti su homogeniška, vieno lygio klase, tačiau šiuo atveju mokiniui būtų atimamos sąlygos pačiam mobilizuotis, save išmėginti ir tobulėti. Grupių mobilumui galėtų padėti ir pačių mokinių bendradarbiavimas: stipresnių pagalba silpnesniems, žiūrint, kas kurioje srityje labiau pasiruošęs ar pajėgesnis.

Tobulinant ugdymo procesą, stengiamasi pasitelkti šiuolaikines technines priemones, ypač kompiuterinę įrangą. Siektina, kad jomis naudotųsi kiekvieno dalyko mokytojas. Tai padėtų kelti bendrą pedagoginio darbo kultūrą, plėtoti mokinių ir mokytojų informacinius įgūdžius, techninį raštingumą.

Vertinimas. Tai vienas iš grįžtamosios informacijos būdų, reikšmingas viso ugdymo sandas. Jis žymi įvairių švietimo institucijų funkcionavimo lygius: a) individualųjį – mokinio asmenybės plėtotės ir mokytojo darbo požiūriu; b) bendrijos – mokinių grupių, klasės, tos klasės mokytojų kolektyvo požiūriu; c) valstybinį – nustatytų standartų laikymosi, tęstinumo ir perimamumo tarp įvairių švietimo grandžių ir kt. požiūriais.

Vertinti gali kas nors iš šalies ir pats veikiantysis. *Galima vertinti atsižvelgiant į darbo pasekmes, galima vertinti, ypač mokykloje, atsižvelgiant į dirbančio asmens tolimesnę raidą. Šis pastarasis vertinimas akivaizdžiai turėtų vyrauti vertinant mokinį, mokinę mokykloje.*

Vertinimo tikslai, kriterijai, formos, normos ir standartai. Jie kelia daugybę abejonių bei klausimų. Pedagogikoje bei psichologijoje nuolatos diskutuojamos vertinimo objektyvumo ir subjektyvumo ribos.

Vertinimo tikslai. Vertinimas informuoja mokinį: kas teisinga, kas klaidinga, kas gera, kas bloga, kiek jis žengia į priekį, o kiek atsilieka, palyginti su kitais. Tai įprastiniai tradiciniai vertinimo tikslai. Jais negalima tenkintis. Pedagogai, dirbantys darbą iš esmės, rūpinasi, kad vertinimas padėtų mokiniui ne tik gerai mokytis vieno ar kito dalyko, bet sklandžiai jo asmenybei plėtotis. *Šiandien ypač pabrėžiamas verti-*

nimas orientuotas į vaiko asmenybės raidos sėkmę, į jo emocijų ir valios sėkmingą plėtotę. Vertinimo sistema, kuri slopina vaiko ir mokytojo pasitikėjimą savimi, iniciatyvumą bei veiklumą, nepateisinama. Deja, jos elementų mūsų mokyklose daug.

Mokytojui svarbu elgtis taip, kad vaikas visada mokytoją suprasti, ką daro, kodėl daro ir kaip daro, t.y. kad jis įsisąmonintų savo galimybes ir adekvačiai save vertintų. Tai būtina jo asmenybės augimo, sėkmingos veiklos ir įsipareigojimų sąlyga.

Paskatinamasis mokytojo vertinimas, akcentuojantis teigiamus momentus, padeda mokiniui, mokinei susirasti tinkamiausius mokymosi ir saviugdų būdus. Šis vertinimas sudaro sąlygas pačiam mokiniui išsiugdyti savęs vertinimo įgūdžius. Tai – vienas iš ugdymo uždavinių. Yra trys keliai jam siekti: a) mokytis vertinti savo paties žingsnius ir pasinaudoti savo pastangų galimybėmis; b) mokytis projektuoti tolimesnį savo veiklos etapą vis tiksliau numatant, kiek jam reikės žinių, įgūdžių ir valios; c) mokytis palyginti savo darbo būdus, išgales bei rezultatus su kitų darbu ir pasidaryti išvadas, ko pačiam trūksta ar kuo galima būtų kitam padėti (mūsų mokykloje šio pastarojo aspekto tepaiso tik pavieniai mokytojai).

Tokį vidinį, nukreiptą į save vertinimą turi turėti išsiugdęs ir pats mokytojas. Jo trūkumas kenks paties pedagogo darbo kokybei, kludys ugdytis vidinio vertinimo gebėjimus mokiniams.

Šalia vertinimo, nukreipto į vidinę asmens – mokinio ir mokytojo – raidą, *būtinai standartai, teikiantys informaciją apie mokinio, klasės ir mokyklos pasiektus bendruosius žinių, gebėjimų ir įgūdžių lygius.* Ši informacija kartu apibūdina ir standartizuotą mokytojo darbo lygį.

Mūsų gyvenimo sąlygomis, kada daugelis gyvenimo sričių yra institucionalizuotos, kada išsilavinimo bei gebėjimų standartai sąlygoja teisę į vienokią ar kitokią profesiją, iškyla uždavinys surasti tikslingiausius ir kokybiškiausius vertinimo kriterijus ir šitaip sudaryti nuoseklias vertinimo sistemas. *Įvairių švietimo duomenų vertinimas tanpa valstybiniu reikalu. Pagaliau vertinimas svarbus ir tėvams. Jie turi gauti tikslią informaciją ir apie vaiko pasiektą lygį pagal bendruosius valstybinius standartus, ir apie individualią jo asmenybės raidą.*

Vertinimo būdai ir jų patikimumas. Vertinimas gali būti formalus ir neformalus. Neformalus vyksta bemaž visą mokslo dieną, kada vaikas vienaip ar kitaip bendrauja su mokytojais ar draugais: rankos ir galvos mostas, šypsena, pagiriamasis ar papeikiamasis žodis – tai vis neformalaus vertinimo būdai. Šaltas mokytojo abejingumas – tai taip pat vertinimo būdas, turįs nevienareikšmį poveikį: vienu atveju jis gali paskatinti vaiką, dažniausiai stiprų, susitelkti savarankiškam sprendi-

mui, kitu atveju – pastūmėti į nevirtį ar paskatinti ieškoti apgaulės būdų iš keblios padėties išbristi.

Neformalusis vertinimas turi atsižvelgti į tai, kad vaikai yra skirtingi, kiekvienas gali turėti savo standartus: kas vienam yra menkas žingsnis į priekį, kitam – didelis pasiekimas. *Mokytojas, siekdamas palaikyti kiekvieno mokinio, mokinės vertės jausmą ir savigarbą, turėtų fiksuoti kiekvieną, net ir mažiausią pažangą ir pasidžiaugti ja drauge su vaiku. Jam būtina orientuotis į pozityvius, o ne į negatyvius dalykus ir skatinti pirmuosius.* Atlikti eksperimentai rodo, kad orientuotas į pozityvius momentus vertinimas taiso bendrą klasės klimatą ir spartina kiekvieno vaiko pažangą.

Tarybinėje mokykloje neformaliai vertinimui trūko pripažintos vietos. Visas dėmesys buvo skiriamas pažymiui, t.y. formaliajam vertinimui, įrašomam žurnale ir pažymių knygelėje. Pažymys – tai vaikų žinių vertinimas, lyginant jas su klasės žinių vidurkiu, bet ne su asmeninėmis vaiko pastangomis ir pažanga. O šituo atžvilgiu svarbesnis yra neformalusis vertinimas, kuris remiasi mokytojo ir mokinio bendradarbiavimu, dialogu. Mokytojui rūpi, kiek mokinsys jį išgirdo ir kiek susitelkė taisyti savo trūkumus ar plėtoti pasiekimus.

Neformalusis vertinimas – kasdieninis individualaus darbo su mokiniu būdas, grindžiamas analizuojančiu požiūriu ir nuoširdaus nuobodumo ir vaiko priėmimo nuostata. Jis turėtų mokyti vaiką tiksliausių darbo metodų, plėtoti jo gebėjimą save patį vertinti ir ugdyti. Mokinys nuolatos pratinamas pats save kontroliuoti ir sąžiningai vertinti savo darbą be baimės ir susikaustymo.

Formalusis vertinimas išreiškiamas standartizuotomis normomis, kurios ir vertinamos pažymiui. Literatūroje nuolatos keliamas įmanomo objektyvumo klausimas. Tyrimai rodo, kad galima kalbėti tik apie artėjimą prie objektyvumo. Pastebėta, pvz., kad rašinių vertinimas visada svyruoja, ypač didelį svyravimą rodo laisvųjų temų vertinimas: kartais nuo nepatenkinamo ligi aukščiausio pažymio. Pažymį veikia klasės lygis, skaitoma rašinio ar atsakinėjančio vaiko eilės tvarka (po gero silpnesnis ir atvirksčiai), mokytojo nuotaika, simpatijos, žinios apie vaiką ir t.t. *Formalusis vertinimas tiksliausias, kai jis vyksta mokytojui tariantis su mokiniu ir vertinant nemažą mokinio nuveiktą darbą. Šiuo atveju mokinsys, mokinė turi jausti mokytojo dėmesingumą, nuoširdų rūpinimąsi jo, jos asmenybe.*

Daugelyje kraštų plačiai naudojami *testai* (testai suprantami plačiai – kaip standartizuotos, visiems vienodos užduotys, kontroliniai darbai), kaip objektyviausia grįžtamoji informacija. Testais bandoma ligi minimumo sumažinti subjektyvumo veiksnį. Jie dar įgalina mokinį ir mokytoją pačius pasitikrinti. Tačiau testo teksto formulavime neišvengia-

mai atsispindi paties testo autoriaus tikrinamo turinio, tikslų bei uždavinių samprata. Teste vartojamų sąvokų turinio skirtumų negali neįtakoti klausėjo ir klausiamojo kultūrinio lygio bei pasaulėžiūros skirtumai. Turbūt neatsitiktinai technokratinėje visuomenėje testais pasikliaunama daugiau nei tradicinės senos kultūros Vakarų šalyse. Kai tikrinamasis yra žymiai platesnių horizontų nei vertintojas, subjektyvumas gali būti itin didelis. Šitaip dažnai atsitinka, kai siauresnio išsilavinimo inspektūra tikrina aukštesnio išsilavinimo mokytoją.

Testavimo būdas kartais vertinamas itin skeptiškai, prikišant, kad testai yra nuasmeninti, kad jie geba duoti tik paviršinį, o ne giluminį testuojamojo mentaliteto vaizdą, kad jie nesudaro progos dialogui ir todėl nedaug tegali skatinti ugdymą. Ir vis dėlto objektyvaus formalaus vertinimo siekiama ne atsisakant nei senosios tradicinės pažymių sistemos, nei testų, bet abu būdus derinant. Testų sudarymas ir pasirinkimas reikalauja didelės kompetencijos, rimto patikrinimo, jie nieku būdu negali būti nei mėgėjiškai pavienių žmonių kuriami, nei be ekspertizės įsileidžiami į mokyklą. Nepamirština, kad tikrinant rezultatus testais veikia atitinkamos testavimo aplinkybės bei testuotojo pasirengimas.

Būtina pasitikėti mokytoju, kai jis vertina formaliai ar neformaliai bei vartoja testus. Vis dėlto norint išvengti skaudžių klaidų, būtinas žymiai didesnis pačių mokytojų ir inspektūros bendradarbiavimas, aptariant dalykų standartus ir jų nustatymo būdus. Raidiškas standartizuoto vertinimo normų laikymasis gali pažeisti mokinio asmenybės raidą, o ji turėtų būti didžiausias ugdymo rūpestis.

Mokykloje, kurioje rūpinamasi optimalia mokinių asmenybės raida, *mokytojui neišvengiamai tenka nuosekliai, atidžiai sekti kiekvieno mokinio raidos individualią kreivę.* Mokytojas gali pasižymėti kiekvieno vaiko darbo metodų plėtotę, jo gebėjimų augimo kreivę, visuomeninį ir dorovinį brendimą bei kt. *Tokia informacija gali leisti argumentuotai koreguoti standartizuotus formalius vertinimus.* Ir tokia galimybė turėtų būti įteisinta bent jau pagrindinėje mokykloje. Iš dalies šią koregavimo teisę suteikia įvedami A ir B mokymosi lygiai. Silpnesnis pajėgumas kurioje nors srityje neturi užkirsti kelio sėkmingai toliau mokytis. Mokyklai taip pat turėtų rūpėti ne tik žmogaus intelektualiniai ar meniniai gabumai, bet ir išskirtiniai visuomeniniai bei doriniai jo bruožai. Jie turėtų leisti kartais nutolti nuo standartinio žmogaus vertinimo.

Vertinimas ir tėvai. Tėvai apie savo vaikų mokymąsi bei elgesį paprastai gauna informaciją pažymių knygelėje įrašytais pažymiais ar pastabomis. Retkarčiais dar išgirsta apie tai tėvų susirinkimuose. Tai formalaus vertinimo informacija. Neformalaus vertinimo informaciją rūpestingiesnieji mokytojai perduoda lankydamiesi tėvų namuose arba

paskirdami tėvams kartą per savaitę ar mėnesį konsultacijų valandas. ***Mokykloje didėjant neformalaus vertinimo svoriui, darosi būtina nuolat kontaktuoti su tėvais ir juos informuoti, bendrai sutartinai veikti.*** Išklausomas pačių tėvų požiūris į įvairius vaiko asmenybės ir jo elgesio bruožus bei įgūdžius. Išdėstomi mokytojo pastebėjimai. Tariamasi su pačiu mokiniu ir numatomi keliai, kaip vaikas galėtų išmokti naudotis vienas ar kitais mokymosi bei savaiklos būdais. Ir mokytojai, ir tėvai stebi tarpinius vaikų poslinkius ir juos kartu vertina. Vyresnėse klasėse galima į tokį aptarimą kviestis ir vaikus, kad lavėtų jų savikontrolė ir savarankiško darbo įgūdžiai.

UGDYMO TURINYS

Mokyklos ugdymo turinys atliepia moderniai, demokratinei Lietuvos mokyklai keliamus ugdymo tikslus, apibūdintus skyriuje „Bendrojo lavinimo mokyklos paskirtis“. *Mokyklos teikiamo formalaus* (papildomo, neformalaus ugdymo turinys šiame leidinyje neaptariamas) *ugdymo turinį atskleidžia:*

- *bendrosios privalomųjų dalykų ugdymo programos* ;
- *pasirenkamųjų* (privaloma tvarka ir laisvai) *dalykų programos* (Pasirenkamųjų dalykų programos gali būti rengiamos individualiai pačių mokyklų, pedagogų. Šių programų gaires numato vėliau parengti Pedagogikos institutas.);
- *vadovėliai, knygos mokytojui, papildoma mokomoji medžiaga;*
- *individualiai, paties mokytojo parengtos* (remiantis bendrosiomis) *programos;*
- *integruojančios ugdymo programos;*
- *reformuotos bendrojo lavinimo mokyklos mokymo planas;*
- *valstybiniai bendrojo išsilavinimo standartai.*

Bendrųjų ugdymo programų paskirtis – nubrėžti privalomųjų dalykų turinio gaires, kuriomis remiamasi:

- dėstant mokykloje atitinkamas disciplinas;
- rengiant individualias mokymo programas;
- rengiant vadovėlius, knygas mokytojui, kitą mokomąją medžiagą;
- rengiant valstybinius bendrojo išsilavinimo standartus.

1. Bendrųjų ugdymo programų sudarymo pagrindai

Rengiant bendrąsias programas, atsižvelgta į:

- reformuotos švietimo sistemos principus, ugdymo tikslus bei uždavinius;
- aktualius Lietuvos visuomenės ir kultūros plėtotės interesus;
- mokslo ir kultūros sričių, sudarančių atskirų mokomųjų dalykų pagrindą, reikšmę asmenybės sklaidai, jų turinį ir struktūrą;
- šiuolaikinę pedagogikos patirtį atliepiančias ugdymo proceso ypatybes, metodus, ugdymo rezultatus.

Su kiekvienu iš šių veiksnių yra susiję tam tikri reikalavimai, į kuriuos atsižvelgiant pertvarkomas bendrojo lavinimo mokyklos turinys, suvokiant jį tiek kaip visumą mokykloje dėstomų dalykų, tiek kaip atskirą discipliną.

Ugdymo principų ir tikslų sąlygojami turinio formavimo kriterijai. Mokyklos veikla grindžiama modernioms švietimo sistemoms būdingais principais: demokratiškumo, humaniškumo, nacionalumo, atsinaujinimo, ugdymo diferencijavimo bei integravimo ir kt. Jie saisto visų švietimo sistemos elementų – ugdymo tikslų, struktūros, turinio, ugdymo metodų, švietimo valdymo – pobūdį, raišką ir pertvarkos kryptis. Į šių principų diktuojamus reikalavimus atsižvelgta ir rengiant bendrąsias ugdymo programas.

Aptariant ugdymo tikslus, iškeliami du tarpusavyje glaudžiai susiję šių tikslų aspektai: asmenybinis ir sociokultūrinis. Reformuota Lietuvos mokykla siekia:

- maksimaliai ir visapusiškai plėtoti asmens galias, puoselėti jo individualybę;
- rengti vaiką, jaunuolį suaugusiojo gyvenimui demokratinėje visuomenėje, padėti jam įsijungti į sociokultūrinį krašto gyvenimą.

Asmenybiniai ugdymo tikslai laiduojami, įtraukiant į ugdymo turinį medžiagą, kuri:

- *puoselėja moksleivių bendrosios kultūros pagrindus*, t.y. kiekvienam būtinas pagrindines žinias, gebėjimus, įgūdžius: kalbėti, skaityti, rašyti, skaičiuoti, bendrauti ir bendradarbiauti su kitais;
- *įgalina plėtoti dvasines ir fizines asmens galias*: intelektą, mąstymo kultūrą, vaizduotę, kūrybiškumą, valią, jausmus, įgimtus gabumus ir talentus, sveikatą, kūno grožį ir kt.;

■ *ugdo asmens vertybių sistemą*, puoselėja idealus bei gyvenimo prasmės sampratą, pagrįstą demokratinėmis, humanistinėmis tautos ir pasaulio, ypač Europos, kultūros vertybėmis;

■ *padeda ugdyti dvasiškai brandžią, savarankišką, kritišką, kolektyvistinės psichologijos įpročių nesaistomą asmenybę*, pajėgią kompetentingai ir atsakingai daryti sprendimus bei imtis atsakomybės už jų padarinius;

■ *sudaro galimybę puoselėti asmens savarankiško mokymosi ir darbo (veiklos) įgūdžius*, ypač gebėjimą kūrybiškai, kritiškai naudotis įvairiais informacijos šaltiniais, šiuolaikinės kompiuterinės technikos galimybėmis, taip pat nusiteikimą nuolatos atnaujinti žinias, mokytis.

Įgyvendindamas asmenybinius moksleivio ugdymo tikslus, mokytojas vadovaujasi humanistinei Europos kultūrai būdinga nuostata, kad visi žmonės yra lygūs, ir kad kiekvienas asmuo yra individualybė.

Puoselėjamas mokinių įsitikinimas, kad kiekvienas, žengiantis savo asmenybės tobulinimo keliu, gali pasiekti pažangos, ir kad individualus žmonių skirtingumas daro visuomenę turtingą ir įvairią.

Sociokultūrinis ugdymo tikslų aspektas ikūnija mokyklos siekį: rengti moksleivį visuomeniniam gyvenimui, aprėpiančiam visas svarbiausias to gyvenimo sritis – šeimą, vietinę bendruomenę, tautą, valstybę, darbą, kultūrą, tarptautinį bendradarbiavimą, t.y. perteikti moksleiviui žinias ir įgūdžius, ugdyti nuostatas, būtinas tam, kad jis gebėtų darniai įsitraukti į visas minėtas visuomenės gyvenimo sritis, konstruktyviai jose veikti ir pagal išgales jas tobulinti;

sudaryti sąlygas, įgalinančias moksleivį perimti ir kūrybiškai plėtoti gyvenime būtinus bendruosius visų kultūros sričių – mokslo, meno, doros, religijos, politinės ir teisinės kultūros, filosofijos, ekonomikos, technikos ir technologijos – pagrindus.

Kad šie asmens sociokultūrinio ugdymo tikslai būtų įgyvendinti, į reformuotos bendrojo lavinimo mokyklos turinį (tuo pačiu ir į bendrąsias programas) įtraukiama mokomoji medžiaga, atspindinti visas nurodytas socialinio bei kultūrinio gyvenimo sritis.

Sociokultūrinių interesų sąlygojami turinio formavimo kriterijai. Formuojant ugdymo turinį, atsižvelgiama ne tik į šios dienos sociokultūrinio gyvenimo diktuojamas reikmes, bet ir į perspektyvinius Lietuvos visuomenės ir kultūros plėtotės interesus, raidos tendencijas, lemsiančias žmonių gyvenimo sąlygas, jų poreikius ateityje. *Mokykla nesiekia įtvirtinti esamos krašto sociokultūrinės situacijos; ji nevengia atsakomybės ir pareigos dalyvauti krašto rekonstrukcijoje, skatinti jo pažangą. Todėl mokykla siekia ugdyti žmogų, pilietį, gebantį kritiškai vertinti esamą padėtį, išžvelgti ir padėti įgyvendinti pa-*

žangias krašto sociokultūrinės raidos tendencijas. Jas daugiausia lemia dabartinės padėties vertinimas, socialinių procesų raidos prognozės, brėžiami Lietuvos sociokultūrinės plėtotės tikslai, uždaviniai bei juos grindžiančios vertybės. Atsižvelgiant į šiuos veiksnius, manytina, kad tolesnį nepriklausomos Lietuvos raidos pobūdį lems siekis telkti visuomenės ir valstybės pastangas atviros, demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimui; stiprinti politinį, ekonominį ir kultūrinį krašto savarankiškumą; puoselėti dorovinę žmonių kultūrą; stiprinti tautinį bei kultūrinį šalies identitetą; plėsti tarptautinį bendradarbiavimą ir stiprinti jo vaisingumą; kurti privačia nuosavybe, rinkos ir laisvos konkurencijos principais grindžiamą efektyvų ūkį; tvirtinti šeimos pagrindus; gerinti gyventojų sveikatą, ekologinę krašto būklę; modernizuoti technologinius bei techninius gamybos pagrindus.

Šie *Lietuvos sociokultūrinės raidos prioritetai yra sykiu ir asmens ugdymo prioritetai, esmingai sąlygojantys atliekamą bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinio pertvarką*. Padaryti ir numatomi ugdymo turinio pokyčiai padės įgyvendinti šiuos su krašto pažanga glaudžiai susijusius asmens ugdymo tikslus: stiprinti moksleivių tautinę savimone ir tautinę išitikimybę; tvirtinti doros pamatus; ugdyti demokratijos principais pagrįstą politinę ir teisinę asmens kultūrą; puoselėti šeimyninio gyvenimo kultūrą; puoselėti sveikatą ir sveikos gyvensenos įgūdžius; ugdyti ekologinę kultūrą; plėtoti verslo, ekonominę, apskritai, kultūrą; plėtoti technologinę kultūrą; gilinti profesinę kompetenciją ir darbo kultūrą ir kt.

Be to, *mokyklos ugdymo turinyje derama vieta skiriama aspektams, susijusiems su geopolitine Lietuvos padėtimi, tarptautinio bendradarbiavimo, kultūrų sąveikos ir dialogo plėtojimo perspektyva*, t.y.:

- tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo kultūros ugdymui;
- multikultūriniam ugdymui;
- regioninei problematikai (Baltijos šalių regionas, Europa);
- globalinėms šiuolaikinio pasaulio problemoms (demografinėms, ekologinėms, ekonominėms ir kt.).

Į šiuos prioritetus atsižvelgiama, nustatant, kokios disciplinos temos įtraukiamos į mokyklos ugdymo turinį, taip pat sprendžiant, kaip giliai, išsamiai jų turi būti mokomasi mokykloje.

Dalyko ypatybių sąlygojami turinio formavimo kriterijai. Įtraukiant mokymo dalykus ar temas į bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinį, atsižvelgiama ir į mokslo ar kultūros sričių, sudarančių tų dalykų pagrindą, ypatybes bei reikšmę įgyvendinant mokyklai keliamus mokinių asmenybės ugdymo, jų bendrojo lavinimo tikslus,

siekiant visuomenės bei kultūrinės krašto pažangos. Kreipiamas dėmesys į tai:

- kokią vietą atitinkamas mokslas ar kultūros šaka užima šiuolaikinėje mokslo ir kultūros sistemoje;
- ar dalykas padeda puoselėti pagrindinius bendruosius asmens gebėjimus, įgūdžius (kalbėti, skaityti, rašyti, skaičiuoti ir t.t.);
- ar dalyko žinios yra bendro pobūdžio, t.y. būtinos kiekvienam, lavinančios bendrąją asmens kultūrą, ar ne;
- kokias žmogaus galias – intelektines, emocines, fizines ir kt. – atitinkamas dalykas daugiausia lavina;
- kokius asmens kultūros dėmenis (žinias, įgūdžius, vertybes) dalykas labiausiai puoselėja;
- kaip dalykas gali prisidėti prie aktualių Lietuvos visuomenės ir kultūros plėtotės interesų įgyvendinimo;
- kas būdinga atitinkamam mokslui kaip žinių sistemai, pasižyminčiai tam tikra vidine darna, struktūra, kaip išsamiai būtina į ją atsižvelgti mokykloje;
- kokios žinios, įgūdžiai ir vertybės yra esminės atitinkamai mokslo ir kultūros sričiai ir t.t.

Mokykla pirmenybę teikia mokslo ir kultūros sritims, kurios: a) užima svarbią (sociokultūrinio požiūriu) vietą šiuolaikinio mokslo bei kultūros sistemoje; b) padeda veiksmingai puoselėti pagrindinius žmogaus gebėjimus; c) teikia bendrąsias žinias, ugdo įgūdžius ir vertybines nuostatas, kurios būtinos kiekvienam žmogui kasdieniame gyvenime; d) sudaro galimybes plėtoti ir intelektines žmogaus galias (proto savarankiškumą, kritiškumą, mąstymo kultūrą apskritai), ir emocinę asmens kultūrą, ir jo fizines jėgas, sveikatą; e) puoselėja ne tik ir ne vien žinias, bet ir – kas ypač svarbu – praktiniam gyvenimui būtinius įgūdžius, ugdo humanistinių asmens vertybių sistemą; f) padeda ugdyti tas asmens savybes, įgūdžius, vertybines orientacijas, be kurių neįmanoma kompetentinga ir atsakinga žmogaus veikla puoselėjant krašto kultūrą, tobulinant socialinio gyvenimo pagrindus. Siekiama, kad į ugdymo turinį būtų įtrauktos esminės, t.y. įkūnijančios atitinkamo mokslo pagrindus, žinios.

Ugdymo proceso sąlygojami turinio formavimo kriterijai. Siekdama įgyvendinti savo tikslus, bendrojo lavinimo mokykla organizuoja modernia pedagogine patirtimi grindžiamą ugdymo procesą, kuris didžia dalimi sąlygoja ir ugdymo turinį. *Svarbiausi šiuolaikiško ugdymo proceso bruožai, į kuriuos atsižvelgiama formuojant mokyklos ugdymo turinį, yra:*

- *ugdymo diferencijavimas;*

- *integroto mokymo metodai;*
- *platus aktyviu moksleivio dalyvavimu grindžiamų metodų taikymas;*
- *ugdymo rezultatų apibrėžtumas*, išreiškiamas valstybės aprobuotais išsilavinimo standartais;
- *įvairūs mokomosios medžiagos organizavimo būdai* (dalykinis, integruotas, minikursai ir kt.).

Ugdymo diferencijavimą bendrojo lavinimo sistemoje įkūnija: a) mokyklos su sustiprintu tam tikro dalyko mokymu, veikiančios šalia įprastinių bendrojo lavinimo mokyklų; b) besiplečiantis profiliuotų gimnazijų (humanitarinių, gamtamokslinių, komercinių) tinklas; c) plėtojama jaunimo mokyklų grandis; d) įvedamas profiliuotas mokymas XI–XII vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos klasėse (su profiliavimo pradmenimis IX–X klasėse); e) palyginti platus pasirenkamųjų dalykų spektras; f) IX–XII klasėse įvesti du kai kurių dalykų mokymosi lygiai – pagrindinis (B) ir aukštesnysis (A); g) sudaroma galimybė rinktis vieną iš kelių vadovėlių; h) mokymo individualizavimas, ypač skatintinas klasėse su nedideliu moksleivių skaičiumi; i) mokytojo asmeninės patirties, moksleivių poreikių ir vietos sociokultūrinio konteksto sąlygojamos individualios mokymo programos. Kiekviena iš šių ugdymo diferencijavimo formų reikalauja iš dalies savito, jos prigimtį atliepančio ugdymo turinio.

Ugdymo integravimas mokykloje siejamas su: a) dermės, sistemiškumo, savitarpio ryšių laidavimu dalyko viduje; b) tarpdalykinių ryšių nustatymu ir realizavimu ugdymo turinyje ir procese. Į abu šiuos momentus atsižvelgta rengiant bendrąsias programas. *Tarpdalykinė ugdymo turinio integracija įgyvendinama kaip: 1) tarpdalykinė (kai sintezuojamos dviem ar daugiau dalykų būdingos žinios, įgūdžiai, vertybės); 2) teminė; 3) konceptuali (sąvokinė).*

Tarpdalykinė integracija daugiausia taikoma žemesnėse vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos klasėse. Pradinės mokyklos klasėse integruotai (tarpdalykinės integracijos prasme) mokomasi dailės ir darbų. Pradinėje mokykloje dėstomas kursas „Aš ir pasaulis“ integruoja elementarias socialinių ir gamtos mokslų žinias. V ir VI klasėse kursas „Gamta ir žmogus“ integruotai perteikia gamtamokslines žinias. Reformuota mokykla sudaro galimybę integruoti kalbos mokymą ir literatūrinį lavinimą per visus dvylika mokymosi metų.

Teminės integracijos atveju tam tikrą temą (problema) atskleidžianti medžiaga integruojama į vieno, kelių ar daugelio mokomųjų dalykų turinį. Pavyzdžiui, kai kurios ekonomikos (ypač rinkos ekonomikos) temos integruojamos į etikos, darbų ir buitės kultūros, geografijos, pilie-

tinės visuomenės pagrindų kursas. Šitokiu būdu perteikiamos žinios, įgūdžiai bei vertybės, akumuliuotos integruojančiose ugdymo programose:

- vieningoje lietuvių kalbos ugdymo,
- etninės kultūros,
- dorovinio ugdymo,
- pilietinio ugdymo,
- sveikatos ugdymo,
- ekologinio ugdymo,
- darbinio (technologinio) ugdymo (rengiama),
- bendrosios mokslinės kultūros ugdymo.

Siektina, kad šių programų medžiaga būtų perteikiama kiekvieno dalyko, dėstomo bendrojo lavinimo mokykloje, pamokose.

Konceptualia ugdymo turinio integracija siekiama laiduoti mokiniui perteikiamų žinių apie pasaulį integralumą, vieningumą ir tuo būdu ugdyti visuminę, vieningą, integruotą pasaulėvoką. Šiam siekiui įgyvendinti geriausiai tinka bendrosios, pasaulėžiūrinę reikšmę turinčios mokslo ir kultūros sąvokos, dėsniniai, idėjos. Gamtos mokslų bloko bendrosiose programose, taip pat „Bendrosios mokslinės kultūros ugdymo programoje“ pateikiamos mokslo prigimtį atspindinčios žinios, sąvokos, idėjos, įgūdžiai, vertybinės orientacijos padės klostytis vieningai mokslinei pasaulėvokai.

Kultūrologinės sąvokos bei idėjos, įjaustos į atskirų kultūros sričių pagrindus perteikiančias disciplinas, sudaro prielaidas ugdytis vieningam visuminiam kultūros pasaulio vaizdai. Estetinio ciklo dalykų turinyje esančios bendrosios estetikos sąvokos (pavyzdžiui, kultūros epochų samprata, meno srovių, žanrų, meninės vertybės ir kitos idėjos) atveria galimybę suvokti meno pasaulio vieningumą, susidaryti visuminį meninės kultūros ir jos istorinės raidos vaizdą.

Bendrojo lavinimo mokykloje plačiai taikomi *aktyviu mokinių dalyvavimu pagrįsti mokymo metodai*. Jie leidžia efektyviai plėtoti asmenybės galias, vertybių sistemą, siekti gerų mokymosi rezultatų. Šie metodai kelia nemažus reikalavimus ugdymo turiniui.

Mokinių aktyvus dalyvavimas mokymosi procese atsiskleidžia įvairiomis formomis: 1) dvasiniu aktyvumu pamokoje (interpretacija, kritiniu vertinimu, įprasminimu, išgyvenimu ir kt.), kurį sužadina moksleiviui svarbios, prasmingos temos ar problemos svarstymas; 2) įsitraukimu į su mokymu susijusią fizinę (motorinę) bei socialinę veiklą; 3) įsitraukimu į individualų ir grupinį darbą su įvairiais informacijos šaltiniais; 4) įsitraukimu į mokymosi procesą, kuris vienija visas ar kelias anksčiau minėtas aktyvumo formas.

Mokinsys, mokinė yra dvasiškai aktyvūs, kai interpretuoja, vertina,

įprasmina, išgyvena nagrinėjamą medžiagą. Tik aktyviai išitraukdamas į medžiagos interpretavimo procesą, mokinys gali iš tikrųjų suprasti nagrinėjamus reiškinius. Todėl mokykla visokeriopa stiprina interpretacinius mokymosi proceso elementus. Praeities kartų sociokultūrinė patirtis, kultūros vertybės, dabarties sociokultūrinio gyvenimo medžiaga mokykloje įtraukiama į interpretacijos procesą, kuriame pagal išgales dalyvauja kiekvienas mokinys.

Aktyvų interpretacinį mokinio santykį gali sužadinti, palaikyti ir puoselėti tik jam prasminga medžiaga, t.y. sociokultūrinis požiūris reikšminga, įdomi, liečianti jo interesus, poreikius, planus, siekius, atitinkanti jo gyvenimo patirtį, amžiaus sąlygojamas galimybes ir t.t. Todėl *mokykla siekia grįsti ugdymo procesą prasmingu turiniu – prasmingu, tiek asmenybės sklaidos interesų, tiek krašto sociokultūrinių interesų tenkinimo požiūriu. Turinio prasmingumas stiprinamas keliariopu būdu:* įtraukiant į bendrąsias programas, vadovėlius temas bei problemas, kurios 1) yra glaudžiai susijusios su mokinių gyvenimiškais, praktiniais interesais (bendravimo, tarpasmeninių santykių, šeimos, buities, sveikatos stiprinimo, mokymosi, užmokyklinės veiklos ir t.t.); 2) plačiau atspindi taikomąją mokslo pusę, atskleidžia mokslo sąsajas su technikos, technologijos, vartojimo, buities sritimis; 3) išreiškia kritinį santykį su nagrinėjamais socialinio bei kultūrinio gyvenimo reiškiniais (ligi šiol mokykloje vyravo teorinės bei istorinės žinios); 4) verčia moksleivius intensyviau lavinti savo bendruosius gebėjimus ir įgūdžius (komunikacinius, bendravimo ir bendradarbiavimo, sprendimų priėmimo), puoselėja jų vertybines orientacijas.

Esminę reikšmę ugdymo prasmingumui didinti turi integruojančios ugdymo programos. Jos prisodrina ugdymo turinį asmenybei reikšmingomis sociokultūrinėmis vertybėmis, aktualia gyvenimiška problematika, kurios kritinis svarstymas ir įprasminimas žadins mokinio dvasinį aktyvumą, brandins jo asmenybę.

Labai svarbi šiuo požiūriu ir *žinių pateikimo forma. Ji turi atitikti šiuolaikinę mokslinio mąstymo paradigmą, kuriai būdinga tai, kad į tiriamus reiškinius žiūrima kaip į procesus, suvokiamus sisteminių ryšių kontekste ir paklūstančius tam tikriems dėsningumams. Šiuolaikinė mokslinio racionalumo samprata pabrėžia sociokultūrinį mokslo žinių sąlygotumą; alternatyvų, negalutinį, sąlygišką mokslinio pažinimo rezultatų pobūdį; tikimybinio priežastingumo svarbą šiuolaikiniame pažinime; pažinimo subjekto įtaką pažinimo procesui ir rezultatui; mokslininko atsakomybę už sociokultūrinį mokslo rezultatų panaudojimą ir t.t. Šios mokslinio galvojimo paradigmos įtvirtinimas ugdymo procese skatins moksleivių kritinį mąstymą, nusiteikimą sverti išvadas galimų alternatyvų kontekste, nežiūrėti į įgyjamas žinias kaip į amžinas ir*

nekintamas tiesas, vers atsižvelgti į kontekstinį, sisteminį bet kurio reiškinių sąlygotumą ir iš to išplaukiančią būtinybę giliau suvokti integracinius reiškinių ryšius ir jų savitarpio priklausomybę. Kad ši mąstymo paradigma galėtų įleisti šaknis į mokyklos ugdymo procesą, būtina atitinkamai pertvarkyti ugdymo turinį – programas, vadovėlius, pagalbinę mokomąją medžiagą. Į šį reikalavimą iš dalies atsižvelgta rengiant bendrąsias programas.

Atsižvelgiant į aktyviu moksleivių dalyvavimu grindžiamo ugdymo proceso privalumus, *rekomenduojama bendrojo lavinimo mokyklos darbe plačiau naudoti šiuos metodus: diskusijas ir debatus, darbą grupėmis (komandomis), modeliavimą, „smegenų šturmą“, projektų rengimą, eksperimentą, interviu, anketinius tyrimus, dokumentų (įvairių mokslinės, socialinės informacijos šaltinių) analizę ir įvairiapusių apdorojimą, inscenizacijas, argumentų „už“ ir „prieš“ analizę, užmo-kyklines užduotis ir kt.*

Rengiant bendrąsias programas, turėta galvoje ir *išsilavinimo standartai*, privalomi vieną ar kitą mokymosi pakopą pasiekusiems moksleiviams. Kadangi kol kas reformuotos bendrojo lavinimo mokyklos valstybiniai standartai neparengti, iš dalies orientuotasi į kitų šalių standartų pavyzdžius. Atlikus bendrųjų programų eksperimentinį išbandymą bei tikslinimą, bus koreguojami ir standartų projektai, kurie rengiami atsižvelgiant į bendrąsias programas.

Bendrojo lavinimo mokykloje naudojami *įvairesni mokomosios medžiagos organizavimo būdai: dalykinis, integruotas, minikursai ir t.t.* Kur kas svarbesnę vietą užims integruoti kursai, nors ir toliau vyraus, ypač vyresnėse klasėse, dalykais paremtas mokymasis. Bus plečiama minikursų vieta mokykloje, ypač tarp privaloma tvarka ar laisvai pasirenkamų dalykų, taip pat papildomo (neformalaus) mokymosi sferoje. Su kiekvienu iš šių medžiagos organizavimo būdų yra susiję specifiniai reikalavimai, į kuriuos atsižvelgiama rengiant programas, vadovėlius, sudarant mokymo planą.

2. Ugdymo turinio struktūra

Bendrojo lavinimo mokyklos turinys apima privalomuosius ir pasirenkamuosius dalykus. Dalykų nomenklatūrą, kiekvieno dalyko turinį bei vietą reformuotoje mokykloje lemia anksčiau aptarti veiksniai bei prioritetai. Šia prasme jie yra ir turinio formavimo (atrankos) kriterijai. Atsižvelgiant į svarbiausius iš jų, *į reformuotos bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinį įtraukiama medžiaga (dalykai, temos, problemos), kuri:*

- puoselės pagrindines asmens žinias ir įgūdžius;
- perteiks bendras, kiekvienam žmogui praktiniame gyvenime reikalingas žinias, įgūdžius, vertybes;
- perteiks tautos bei pasaulio, ypač Europos, kultūros tradicijas įkūnijančias pagrindines vertybes (kultūrinį palikimą), puoselės asmens humanistinių vertybių sistemą;
- puoselės žmonijos solidarumą ir ugdys bendros ateities viziją;
- ugdys bendrą aktualių Lietuvos visuomenės ir kultūros plėtotės interesus nuovoką ir rengs asmenį, pasiruošusį kompetentingai ir atsakingai juos įgyvendinti;
- visapusiškai puoselės mokinio, mokinės asmenybę.

Ne kiekvienas į ugdymo turinį įtraukiamas dalykas visiškai atliepia šiuose atrankos kriterijuose išskleistus reikalavimus, nors tai ir pageidautina. Reikalavimų visumą atitinka tik ugdymo turinys kaip sistema, vienijanti visus mokomuosius dalykus.

Pagrindinių žinių ir įgūdžių (kalbėjimo, skaitymo, rašymo, skaičiavimo, bendravimo ir t.t.) ugdymą laiduos į ugdymo turinį įtraukiami dalykai, kurie tradiciškai priskiriami ugdymo turinio „branduoliui“: kalbos, literatūra, matematika, istorija, gamtos mokslai. Atsižvelgus į kalbų mokymosi svarbą ugdant komunikacinius įgūdžius bei tarptautinio, ypač regioninio bendradarbiavimo (ekonominio, politinio, kultūrinio) plėtojimo perspektyvą, plečiamos svetimų kalbų mokymosi galimybės. Sudaromos sąlygos ir skatinama mokytis ne tik tradicinių Lietuvos mokyklai kalbų (anglų, prancūzų, vokiečių, rusų), bet ir kaimyninių šalių kalbų – latvių, estų, danų, norvegų, švedų ir kt. Siekiant efektyviau plėtoti moksleivių komunikacinius įgūdžius, kalbų mokymas grindžiamas komunikaciniu metodu.

Visuomenės mokslų blokas (istorija, pilietinės visuomenės pagrindai, geografija, ekonomika, iš dalies kursas „Aš ir pasaulis“) sykiu su kai kuriomis kitomis disciplinomis (etika, tikyba, darbai ir buities kultūra, biologija, literatūra) atveria galimybę mokiniams įgyti pagrindines žinias, įgūdžius, išsiugdyti vertybines nuostatas, susijusias su žmogaus gyvenimu ir veikla įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse: šeimoje, vietinėje bendruomenėje, tautoje, valstybėje, profesiniame darbe, tarptautinio bendradarbiavimo baruose. Atsižvelgiant į ankstesnės mokyklos spragas bei aktualius mūsų socialinio gyvenimo plėtotės uždavinius, pirmenybė teikiama mokinių pilietinės kultūros ugdymui, demokratinio bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių, solidarumo (tarp individų, lyčių, kartų, tautų ir t.t.) puoselėjimui. Labai svarbu taip pat ugdyti harmoningą, ekologinio humanizmo principais grindžiamą moksleivių santykį su aplinka, sveikos gyvensenos įgūdžius, perteikti žinias, įgūdžius ir vertybes, be kurių neįmanomas darnus šeimyninis gyvenimas.

mas, sėkminga profesinė veikla. Visokeriopai puoselėtini verslo įgūdžiai, šiuolaikinio ekonominio mąstymo principai. Šių ugdymo tikslų įgyvendinimo požiūriu svarbus vaidmuo tenka taip pat integruojančioms ugdymo programoms: pilietinio ugdymo, dorinio ugdymo, ekologinio ugdymo, sveikatos, etninės kultūros, darbinio (technologinio) ugdymo.

Mokyklos pastangas teikti mokiniams prasmingesnį, praktinio gyvenimo ir veiklos poreikius geriau atliepiantį ugdymą atspindi iš esmės pertvarkytas darbų ir buities kultūros kurso turinys, sudarantis galimybę moksleiviams išsamiau susipažinti su namų apyvokos, gyvenamosios aplinkos tvarkymo darbais, buitine technika, namų (buto) remonto darbais, kompiuterinės technikos praktiniu taikymu. Praktiniams aspektams kur kas daugiau vietos skiria ir kiti dalykai: gamtos mokslai (biologija, chemija, fizika), visuomenės mokslai, svetimos kalbos, matematika ir kt. Esmingai praktinę mokinių patirtį pajėgūs išplėsti kai kurie pasirinkamieji dalykai (slauga, verslas, vairavimas, agrokultūros pagrindai, namų ūkis, ekonomika ir mityba, mašinraštis ir raštvedyba ir kt.).

Siekiant įgyvendinti kultūrinę mokyklos misiją – ugdyti išprususią, kultūros pagrindus perėmusią asmenybę, į ugdymo turinį įtraukiami dalykai, kurių visuma įgalina perteikti mokiniams esmines tautos ir pasaulio kultūros vertybes, būdingas visoms tradiciškai susiklosčiusioms kultūros sritims: mokslui, menui, religijai, dorovei, filosofijai, politinei ir teisinei kultūrai, ekonomikai, technikai ir technologijai. Sykiu pažymėtina, kad medžiagos atranką, dalykų ar temų vietą bendrame ugdymo turinyje sąlygoja keletas prioritetų.

Visų pirma, siekimas laiduoti plačias ugdymo turinio galimybes *ugdyti mokinių tautinę sąmonę, stiprinti jų tautinę ištikimybę, pilietiškumą, patriotizmą*. Tai ypač svarbu dabar, kai tauta, ištrūkusi iš sovietinės tautų niveliacijos, žengia tautinės ir valstybinės integracijos gilinimo keliu.

Daug dėmesio ugdymo turinyje teikiama *fundamentaliosioms Europos kultūros vertybėms*: bendrosiomis ir krikščioniškomis vertybėmis grindžiamai dorovei, demokratijos principams ir normoms, žmogaus teisėms, moksliniams mąstymo metodams, kalbų mokėjimui, įvairioms meno formoms, liberaliems individualizmo principams, ekonominiam kapitalizmo principams, rūpinimuisi aplinka ir kt. Į šias vertybes orientuojasi ir Lietuva, su jomis sieja savo politinės, socialinės, ekonominės, kultūrinės pažangos viltis. Perteikdama šias vertybes moksleiviams, mokykla padės giliau suvokti Europos istorijos, geografijos ir kultūros savitumą, puoselėti europinį identitetą, stiprinti Lietuvos, kaip Europos tautų bendrijos narės, savitų ir bendrųjų bruožų suvokimą. Šios vertybės pabrėžiamos tokiuose į reformuotos mokyklos ugdymo turinį įtrau-

kiamuose dalykuose kaip tikyba, etika, istorija, pilietinės visuomenės pagrindai, geografija, filosofija, meno istorija, dailė, muzika, lietuvių kalba (vienijanti ir literatūrinį mokinių ugdymą), ekonomika. Įvedus dorinį ugdymą, iš esmės pertvarkius etikos turinį, gilinant humanistinių vertybių reikšmę estetinio ciklo dalykų pamokose, iškeliant esmines demokratijos vertybes visuomenės moksluose, ypač istorijoje bei pilietinės visuomenės pagrindų kursuose, išauga mokyklos galia ugdyti dvasiškai turtingą asmenybę, puoselėti humanistinių žmogaus vertybių sistemą, idealus. Šiuo požiūriu svarbios yra taip pat integruojančios ugdymo programos, kurių turinyje išskleistos svarbiausios tradicinės Europos kultūros vertybės.

Atskirai verta aptarti *mokyklos siekį puoselėti Europos kultūrai būdingą racionalumo tradiciją*. Mokykla puoselėja mokinių mokslinę kultūrą, ugdo mokslinio mąstymo ir tyrimo įgūdžius. Ši tikslą siekiama įgyvendinti per visų dalykų pamokas. Ypač geras galimybes tam atveria gamtos mokslų dalykai, kurių bendrojoje programoje įvedamas tam skirtas specialus skirsnis „Gamtos tyrinėjimai“. Šia linkme mokytojo pastangas kreipia ir integruojanti „Bendrosios mokslinės kultūros ugdymo programa“. Siekiama puoselėti moksliniam santykiui su tikrove būdingas asmens nuostatas bei vertybes: objektyvumą, bešališkumą, atvirumą, kritinį požiūrį, smalsumą, palankią nuostatą galimų alternatyvų atžvilgiu, gebėjimą turėti pagrįstą nuomonę ir ją keisti, atsiradus naujiems mokslo duomenims, informacijai ir t.t.

Pertvarkant ugdymo turinį, *plečiamos galimybės mokinių visuminei pasaulėvokai, sisteminiam požiūriui ir tikrovės procesus formuoti*. Iškeliamos mokomųjų dalykų sąsajos, integraciniai, kontekstiniai ryšiai ryškina pasaulio sąryšingumo metmenis, atskleidžia nagrinėjamų reiškinių įvairiapusį (sisteminių, priežastinį ar tikimybinį, kontekstinį, sociokultūrinį ir kt.) sąlygotumą. Tai sudaro prielaidas kiekvienoje pamokoje kurti probleminę mokymosi terpę, padedančią brandinti mokinio, mokinės tiriamuosius, interpretacinius įgūdžius, mokslinio mąstymo kultūrą, pratintis išvelgti dažnai netiesioginius, sunkiai nuspėjamus visuomeninių bei individualių sprendimų ar veiksmų padarinius.

Pabrėžtinios mokyklos ugdymo turinio galimybės *laiduoti įvairiapusę – intelektinę, etinę, religinę, estetinę, socialinę, emocinę, darbinę bei fizinę – asmenybės sklaidą*. To siekti įgalina tiek privalomoji ugdymo turinio dalis, tiek pasirenkamieji dalykai, kurie ypač orientuoti į mokinių individualių gabumų, polinkių plėtotę. Sėkmė siekiant šio fundamentalaus tikslo, priklauso ne tik nuo ugdymo turinio, bet ir nuo ugdymo proceso, metodų, ypač nuo gebėjimo atsižvelgti į vaikų amžiaus, interesų, galimybių sąlygojamą gyvenimo patirtį, poreikius, įtraukti juos į aktyvių jų pačių dalyvavimu pagrįstą mokymosi procesą.

Apžvelgtas ugdymo turinio ypatybes, orientacijas bei prioritetus at-

spindi ir įtvirtina reformuotai mokyklai teikiami mokomieji dalykai bei mokymo planas, kurį numatoma parengti vėliau, apsvarsčius siūlomus mokomuosius dalykus bei bendrąsias programas.

3. Mokomųjų dalykų sąrašas (projektas)

Mokomųjų dalykų sąrašė (žr. 3 ir 4 lenteles) nurodomi privalomieji ir pasirenkamieji (laisvai arba privaloma tvarka) dalykai, teikiami pradinėi, pagrindinei ir vidurinei mokyklai. Lietuvių kalba, kaip mokomasis dalykas, apima ne tik kalbos mokymąsi, bet ir literatūrinį lavinimą. Mokykloje šis dalykas yra integruotas (vienijantis kalbą ir literatūrą).

I–IV klasėse dėstomas kursas „Aš ir pasaulis“ integruoja visuomenės, ypač istorijos, geografijos bei gamtos mokslų pradmenis. Pirmose dviejose pradžios mokyklos klasėse integruotai mokomasi ir dailės bei darbelių. Kūno kultūros užsiėmimai glaudžiai siejami su muzika, šokiais. IV klasėje pradedama mokytis pirmosios svetimšios kalbos. Mokyklose su sustiprintu svetimųjų kalbų mokymu arba steigiamose sustiprinto svetimų kalbų mokymo klasėse svetimšios kalbos gali būti mokoma ir nuo II klasės.

Pagrindinėje mokykloje (V–VIII klasėse) gamtos mokslo žinios perteikiamos integruotu kursu „Gamta ir žmogus“. Gali būti priimtinas ir iš dalies alternatyvus siūlymas pradėti biologijos, chemijos ir fizikos, kaip atskirų, neintegruotų dalykų, mokymą nuo VIII klasės.

Siekiant stiprinti mokinių pilietinį ugdymą, puoselėti demokratinę asmenybę ir demokratinę visuomenės gyvenseną, pagrindinėje mokykloje (VII, VIII ir X klasėse) įvedamas „Pilietinės visuomenės pagrindų“ kursas.

Darbų ir buities kultūros dalykas yra privalomas visiems V–VIII klasių mokiniams. IX–X klasėse šis dalykas įtraukiamas į privalomai pasirenkamų dalykų grupę.

Pagrindinėje mokykloje (VII–X klasėse) mokiniams sudaroma galimybė rinktis ir kai kuriuos kitus dalykus. Pasirenkamieji dalykai siūlo mi atsižvelgiant daugiausia į mokinių polinkius, pomėgius, gabumus. Tarp jų sau artimesnių dalykų gali rasti tiek humanitarinių, tiek techninių, gamtamokslinių polinkių moksleiviai. Tuo būdu sudaroma galimybė pirmiesiems profiliavimo pradams atsirasti. Kai kurie iš pasirenkamųjų dalykų leidžia mokiniams įgyti gyvenime reikalingų praktinio pobūdžio žinių bei įgūdžių, pavyzdžiui, siuvimo, vairavimo, mašinraščio, raštvedybos ir pan.

3 LENTELE. Mokomųjų dalykų sąrašas (projektas)

PAGRINDINĖ				
I kl.	II. kl.	III. kl.	IV kl.	V kl.
PRIVALOMIEJI DALYKAI				
Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)
Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių)	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių)	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių)	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) ISvetimoji kalba	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba
				Istorija
Aš ir pasaulis	Aš ir pasaulis	Aš ir pasaulis	Aš ir pasaulis	Gamta ir žmogus
Matematika	Matematika	Matematika	Matematika	Matematika
Dailė ir darbiai	Dailė ir darbiai	Dailė ir darbiai	Dailė ir darbiai	Darbai ir buitės kultūra
Muzika	Muzika	Muzika	Muzika	Dailė Muzika
Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra

3 LENTELĖS TĚŠINYS

MOKYKLA I–X klasės				
VI kl.	VII kl.	VIII kl.	IX kl.	X kl.
PRIVALOMIEJI DALYKAI				
Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)	Dorinis ugdymas (Etika/tikyba)
Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba II Svetimoji kalba	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba II Svetimoji kalba	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba II Svetimoji kalba	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba II Svetimoji kalba	Lietuvių k. Gimtoji k. (nelietuvių) I Svetimoji kalba II Svetimoji kalba
Istorija	Istorija Pilietinės visuomenės pagrindai	Istorija Pilietinės visuomenės pagrindai	Istorija	Istorija Pilietinės visuomenės pagrindai
Gamta ir žmogus	Gamta ir žmogus	Gamta ir žmogus	Biologija Fizika Chemija	Biologija Fizika Chemija
Geografija	Geografija	Geografija	Geografija	Geografija
Matematika	Matematika	Matematika	Matematika	Matematika
Informatika	Informatika			
Darbai ir buities kultūra	Darbai ir buities kultūra	Darbai ir buities kultūra		
Dailė	Dailė	Dailė	Dailė	Dailė
Muzika	Muzika	Muzika	Muzika	Muzika
Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra	Kūno kultūra

3 LENTELEŠ TĘSINYS

PAGRINDINĖ MOKYKLA VI – X klasės				
VI kl.	VII kl.	VIII kl.	IX kl.	X kl.
PRIVALOMAI PASIRENKAMI DALYKAI				
		Slauga	Darbai ir buities kultūra Slauga	Darbai ir buities kultūra Slauga
	Mašinarštis ir raštvedyba	Mašinarštis ir raštvedyba	Mašinarštis ir raštvedyba	Mašinarštis ir raštvedyba
	Žemės ūkis pagal šakas	Žemės ūkis pagal šakas	Žemės ūkis pagal šakas	Žemės ūkis pagal šakas
	Vairavimas	Vairavimas	Vairavimas	Vairavimas
	Technikos darbai	Technikos darbai	Technikos darbai	Technikos darbai
	Tekstilės darbai	Tekstilės darbai	Tekstilės darbai	Tekstilės darbai
LAISVAI PASIRENKAMI DALYKAI				
	Teatras (choreogra- fija)	Teatras (choreogra- fija)	Teatras (choreogra- fija)	Teatras (choreogra- fija)
		Psichologija	Psichologija	Psichologija
			Filosofija	Filosofija
			III svetimoji kalba	III svetimoji kalba
	Etninė kultūra	Etninė kultūra	Etninė kultūra	Etninė kultūra
	Verslas	Verslas	Verslas Baltijos regionas	Verslas Baltijos regionas
	Dizainas	Dizainas	Dizainas	Dizainas
	Kultūros istorija	Kultūros istorija	Kultūros istorija	Kultūros istorija
	Braižyba	Braižyba	Braižyba	Braižyba

4 LENTELE. Mokomųjų dalykų sąrašas (projektas)

VIDURINĖ MOKYKLA	
XI	XII
PRIVALOMIEJI DALYKAI	
Dorinis ugdymas (Etika arba religija)	Dorinis ugdymas (Etika arba religija)
Lietuvių kalba	Lietuvių kalba
Gimtoji (nelietuvių) kalba	Gimtoji (nelietuvių) kalba
Svetimoji kalba (I ir/arba II)	Svetimoji kalba (I ir/arba II)
Istorija	Istorija
Matematika ir informatika	Matematika ir informatika
Biologija ir arba $\left\{ \begin{array}{l} \text{Gamtos} \\ \text{mokslas} \end{array} \right.$	Biologija ir arba $\left\{ \begin{array}{l} \text{Gamtos} \\ \text{mokslas} \end{array} \right.$
Fizika ir $\left. \begin{array}{l} \text{(humani-} \\ \text{tariniam} \\ \text{profilui)} \end{array} \right\}$	Fizika ir $\left. \begin{array}{l} \text{(humani-} \\ \text{tariniam} \\ \text{profilui)} \end{array} \right\}$
Chemija	Chemija
Meno istorija	Meno istorija
Kūno kultūra	Kūno kultūra
PRIVALOMAI PASIRENKAMI DALYKAI	
I. Svetimos kalbos (II, III, IV)	I. Svetimos kalbos (II, III, IV)
Muzika	Muzika
Dailė	Dailė
Teatras	Teatras
Etninė kultūra	Etninė kultūra
Religijotyra	Religijotyra
Psichologija	Psichologija
Logika	Logika
Geografija	Geografija
Politologija	Politologija
Teisė	Teisė
Filosofija	Filosofija
II. Informatika ir prognozavimas	II. Informatika ir prognozavimas
Eksperimentinė fizika	Eksperimentinė fizika
Eksperimentinė chemija	Eksperimentinė chemija
Ekologija	Ekologija

4 LENTELEŠ TĘSINYS

VIDURINĖ MOKYKLA	
XI	XII
Braižyba	Braižyba
Astronomija	Astronomija
III. Ekonomika	III. Ekonomika
Vadyba	Vadyba
Verslas	Verslas
Taikomoji matematika	Taikomoji matematika
IV. Mašinarštis ir raštvedyba	IV. Mašinarštis ir raštvedyba
Technologijos	Technologijos
Agrokultūros pagrindai	Agrokultūros pagrindai
Slauga	Slauga
Amatai	Amatai
Skirtingi pirmųjų trijų privalomai pasirenkamų dalykų blokų variantai yra orientuoti į 3 vidurinės mokyklos kryptis: I. Humanitarinę. II. Gamtamokslinę. III. Ūkinę (ekonominę). IV grupės dalykai yra bendri visiems profiliams.	

VII–X klasių pasirenkamųjų dalykų sąrašas yra rekomendacinio pobūdžio. Mokykla, suderinusi su Mokyklos taryba, gali pasiūlyti ir kitus dalykus; išimtiniais atvejais ji gali keisti sąrašė numatytų pasirenkamųjų dalykų mokymo laiką (pavyzdžiui, braižybą, kaip pasirenkamąjį dalyką, pradėti mokyti jau VII klasėje). Mokinių pasirinkimas ir mokymasis pasirenkamiesiems dalykams numatytą valandų skaičių yra privalomas. Mokyklos mokymo plane nurodytas valandų skaičius gali būti panaudotas vieno, dviejų ar daugiau smulkesnių (minikurso pobūdžio) pasirenkamųjų dalykų mokymuisi.

IX–X klasėse matematikos, svetimų kalbų, taip pat gamtos dalykų (fizikos, chemijos, biologijos) gali būti mokomasi dviem lygiais – pagrindiniu (B) ir aukštesniu (A). Mokiniai gali keisti pasirinktą lygį (A į B ir atvirkščiai) mokymosi metų pradžioje ir viduryje. A ir B lygių įvedimas sudaro sąlygas mokiniams išmėginti savo galimybes, tiksliau suvokti polinkius ir tuo būdu padaryti labiau pagrįstą sprendimą dėl profilio pasirinkimo XI–XII klasėse.

Paskutinėse vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos klasėse (XI–XII) mokymas yra, palyginti, giliai profiliuojamas. Skiriami trys pagrindiniai profiliai: humanitarinis (H), gamtamokslinis (G) ir ekonominis (E). Profiliai organizuojami tiek vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose, tiek gimnazijose, kurios kuriamos kaip profiliuotos, aukštesnio lygio la-

vinimą teikiančios bendrojo lavinimo institucijos. Profiliai savo viduje gali reikštis siauresnėmis pakraipomis. Pavyzdžiui, humanitarinio profilio mokyklos, gimnazijos gali specializuotis kalbų mokymo, meninio ugdymo ar socialinių mokslų srityse, gamtamokslinio profilio – matematikos–fizikos ar biologijos–chemijos srityse.

Numatant pasirenkamuosius dalykus, daugiausia atsižvelgta į dvi aplinkybes: viena vertus, siūlomi pasirenkamieji dalykai atliepia mokinių gabumus, polinkius, tolesnius akademinės ar profesinės karjeros interesus; kita vertus, jie, likdami iš esmės bendrojo lavinimo disciplinomis, reikšmingai išplečia vienai ar kitai profesinės veiklos sričiai būtiną teorinį akiratį, ugdo reikalingus įgūdžius.

Visi pasirenkamieji XI–XII klasių dalykai yra suskirstyti į 4 grupes. Pirmosios trys orientuotos į tris pagrindinius profilius, ketvirtoji apima praktinio pobūdžio dalykus. Mokiniai privalo iš pasirenkamųjų dalykų savo nuožiūra kasmet pasirinkti ne mažiau kaip du dalykus ir juos mokytis. Mokinio, mokinės pasirenkamų dalykų skaičius gali būti didesnis tuo atveju, kai atskiram pasirenkamajam dalykui skiriamų savaitinių pamokų skaičius yra mažesnis nei 2. Tarp humanitariniam profiliui numatytų (I grupėje) svetimų kalbų gali būti ir klasikinės (lotynų, graikų) kalbos.

Profilio specifiką išreiškiančių pagrindinių dalykų mokomasi A lygiu; kitų dalykų mokinių nuožiūra gali būti mokomasi tiek A, tiek B lygiais.

Dažnai mokykla bus nepajėgi pasiūlyti mokiniams visų dalykų, nurodytų pasirenkamųjų disciplinų sąrašė. Mokyklos pareiga – pasiūlyti bent po 1–2 dalykus iš kiekvienos grupės. Be to, ji gali siūlyti pasirenkamuosius dalykus, neįtrauktus į aptariamą sąrašą. Mokinys, mokinė privalo kasmet pasirinkti ne mažiau kaip 2 dalykus iš sąrašo; kitus jis gali rinktis (tai neprivaloma) ir iš tų, kuriuos savo nuožiūra siūlo mokykla. Visuomenei apsvarsčius siūlomą mokomųjų dalykų sąrašą, bus parengtas Lietuvos reformuotos mokyklos mokymo planas.

4. Ugdymo turinio konkretizavimas mokykloje, remiantis bendrosiomis programomis

Bendrosios programos brėžia gaires, kuriomis remdamasi kiekviena mokykla, kiekvienas mokytojas parengia individualią, konkrečią dėstomojo dalyko programą. Rengiančiam individualią programą pedagogui bendroji programa yra ir reglamentuojantis dokumentas, ir indivi-

dualios programos pagrindas, ir kai kuriais atžvilgiais svarbus idėjų šaltinis. *Rengiant individualią programą atsižvelgiama: į mokinių asmenybių raidos uždavinius, jų žinių lygį ir pobūdį, jų polinkius, interesus, turimus vadovėlius, pagalbinę mokomąją medžiagą, technines galimybes, vietinės bendruomenės interesus ir poreikius, lokalinę aplinką, mokymosi lygius (IX–XII klasėse), tikslingiausias mokymo metodus, pedagogo profesines kvalifikacijas, specialių poreikių mokslivius, integruoto mokymo reikalavimus, integruojančių ugdymo programų įgyvendinimą ir t.t.* Ypač svarbu pasitelkti vietinę aplinką atspindinčią medžiagą. Tai padėtų kurti prasmingą, mokiniams aktualų, įdomų mokymosi kontekstą, skatintų jų aktyvumą, sudarytų sąlygas mokiniams įsitraukti į vietinės bendruomenės gyvenimą.

Individualių ugdymo programų kūrimas – atsakingas ir sudėtingas uždavinys, reikalaujantis sutelktinių mokyklos pedagogų, viso mokyklos kolektyvo, visos mokyklos bendruomenės (įskaitant pačius mokinius ir jų tėvus) pastangų. *Kurdamas individualią dalyko programą, mokytojas visų pirma turėtų nuodugniai išsiaiškinti ir gerai suvokti bendrojoje programoje keliamus ugdymo tikslus ir uždavinius bei siekti juos įgyvendinti, remdamasis bendrosios programos ugdymo turinio ir didaktinių nuostatų gairėmis, savarankiškai pasirinkdamas reikiamą medžiagą bei metodus. Individualių programų turinyje turėtų atsispindėti mokinių, jų tėvų pageidavimai, išsakyti pačių mokinių, tėvų komitetų atstovų, mokyklos tarybos narių lūpomis. Programos turėtų siekti suderinamumo ne tik horizontaliojoje plotmėje – tarp skirtingų disciplinų, dėstomų tos pačios pakopos, klasės mokiniams, bet ir vertikaliojoje plotmėje – tarp to paties dalyko žinių, perteikiamų skirtingose klasėse ar pakopose.* Bendrosios programos rekomenduoja kai kurias temas (pavyzdžiui, ekonomikos, pilietinio ugdymo) integruoti į kelių dalykų (etikos, tikybos, geografijos, darbų ir buities kultūros ir kt.) turinį, todėl šiuos dalykus dėstantys mokytojai, rengdami individualiąsias programas, turėtų glaudžiai kooperuotis, kad laiduotų darnų minėtų temų atskleidimą mokiniams. Tas pat pasakytina ir apie *integruojančias ugdymo programas. Norint jas įgyvendinti, reikia sutelkti visą pedagogų kolektyvą, parengti jų įgyvendinimo programą, kurioje būtų numatyta, kas, kada, kokią temą, problemą ar medžiagą perteikia mokiniams, kokius tikslinga organizuoti bendrus renginius ir pan.*

Remdamasi bendrosiomis dalykų programomis, mokykla, mokytojas savarankiškai rengia programas, pritaikytas skirtingiems profiliams bei A ir B lygiams.

Kasdienis darbas klasėje, vienijančioje skirtingų galimybių, polinkių, poreikių mokinius, reikalauja iš mokytojo kasdien planuoti savo

darbą, taikyti jį prie klasės ugdymo uždavinių, jos lygio, individualių mokinių poreikių, numatyti būdus atsiradusioms spragoms likviduoti ir t.t. Visa tai pedagogas gali deramai atlikti, remdamasis savo paties jėgomis ar su kolegų pagalba parengta individualiaja dalyko programa, kurioje daug kas numatoma iš anksto. Šia prasme individualioji programa gali laiduoti ne tik efektyvesnę, geriau konkrečią klasės, mokyklos situaciją atliepiančią ugdymo procesą, bet ir atverti plačią erdvę mokytojo kūrybiškumui, iniciatyvai, bendradarbiavimui reikštis.

